

Dugoreški govor

Bišćan, Vedran

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:796348>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika

Zagreb, 10. travnja 2020.

DUGOREŠKI GOVOR

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentorica:

Prof. dr. sc. Mira Menac-Mihalić

Student:

Vedran Bišćan

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJEST DUGE RESE	2
3. ZEMLJOPIISNI POLOŽAJ I ETIOLOŠKE PREDAJE	5
4. DEMOGRAFSKA SLIKA	8
5. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA DUGOREŠKOGA GOVORA	11
6. NA RAZMEĐU ČAKAVŠTINE I KAJKAVŠTINE.....	14
6.1. Prostiranje čakavskoga narječja	16
7. DUGA RESA NA KARTI ČAKAVSKOGA NARJEČJA	18
8. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I INFORMATORI.....	20
8.1. Informatori (govornici).....	21
8.2. Cilj istraživanja i pristup snimljenom materijalu	22
8.3. Transkripcija	22
9. FONOLOGIJA	23
9.1. Sudbina zamjenice <i>ča</i>	23
9.2. Vokalizam	25
9.2.1. Vokalski inventar i realizacija	25
9.2.2. Distribucija vokala	25
9.2.3. Dijakronijski pregled	26
9.3. Konsonantizam.....	28
9.3.1. Inventar	28
9.3.2. Distribucija.....	28
9.3.3. Realizacija konsonanata	31
9.3.4. Dijakronijski pregled	34
9.4. Prozodija	35
9.4.1. Inventar	35

9.4.2.	Realizacija.....	36
9.4.3.	Distribucija.....	37
9.4.4.	Dijakronija	38
10.	MORFOLOGIJA	38
10.1.	Promjenjive vrste riječi	38
10.1.1.	Imenice	38
10.1.2.	Pridjevi.....	43
10.1.3.	Zamjenice	45
10.1.4.	Brojevi	47
10.1.5.	Glagoli	47
10.2.	Nepromjenjive vrste riječi	50
10.2.1.	Prilozi	50
10.2.2.	Čestice	50
11.	ZAKLJUČAK	51
12.	PRILOZI	53
13.	LITERATURA	57
14.	SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	61
15.	SUMMARY AND KEYWORDS	62

1. UVOD

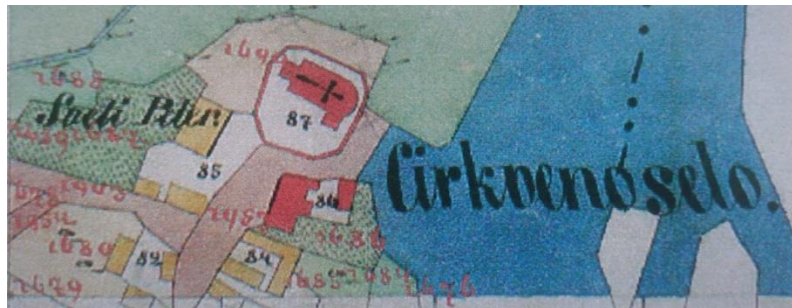
U ovom se radu dijalektološki pristupa relativno slabo istraženom govoru Duge Rese, grada smještenog u Karlovačkoj županiji desetak kilometara jugozapadno od Karlovca.

Rad se sastoji od dva dijela: prvi dio zauzima teorijska pozadina sačinjena od povijesnog pregleda razvoja Duge Rese, njezina geografskog položaja, razlaganja pučkih teorija o podrijetlu naziva grada te demografske slike, kojom se nastoje prikazati sva važnija kretanja stanovništva, uključujući i velike seobe prouzročene osmanskim prodorima s juga i jugoistoka u 16. st. Osim toga, donesen je i pregled dijalektologa koji su se u prošlosti bavili dugoreškim govorom i okolnim područjima, a kako je od posljednjih takvih izvještaja prošlo već podosta vremena, za kojeg su brojni stanovnici emigrirali i imigrirali, javila se potreba za ponovnom analizom govora i utvrđivanjem potencijalnih novonastalih razlika. Budući da se dugoreški govor formalno ubraja u skupinu koja istovremeno pokazuje i čakavske i kajkavske značajke, što vrijedi i za mnoga druga naselja u karlovačkoj okolini, jedno je poglavlje posvećeno utvrđivanju nekadašnjih i današnjih granica čakavštine i kajkavštine, značenju položaja Duge Rese na toj granici te zastupljenosti pojedinog narječja u dugoreškom govoru, čime se nastoje otkloniti nejasnoće i pitanja o njegovoj stvarnoj pripadnosti. Duga Resa se obično spominje u literaturi o čakavskom narječju, a uvrštena je i u „Kartu čakavskoga narječja“ (1977) Božidara Finke i Milana Mogaša, pa se u nastavku prikazuje njihova klasifikacija ovoga govora i udio značajki koje se mogu u njemu smatrati izvorno čakavskima. Drugi dio rada posvećen je konkretnoj fonološkoj i morfološkoj analizi. U okviru fonologije razmatraju se vokalizam, konsonantizam i akcentuacija, a svaki od tih dijelova dodatno je razložen na inventar, distribuciju, realizaciju i podrijetlo fonema. Morfološkom su pak analizom zahvaćene i pojedinačno izdvojene gotovo sve promjenjive i nepromjenjive vrste riječi.

Čitavo istraživanje rezultat je trogodišnjeg snimanja i transkribiranja organskoga govora izvornih govornika, pri čemu su snimani spontani razgovori uglavnom sa starijim stanovnicima, koji su tijekom života u manjoj mjeri bili izlagani utjecaju standardnoga jezika. Na govor mlađih generacija tek se povremeno poziva kako bi se naglasio nestanak pojedinih karakterističnih dugoreških govornih osobina. Međutim, ovaj rad ne treba shvatiti kao konačan prikaz dugoreškoga govora, jer njegova je glavna svrha pridonijeti dosadašnjim spoznajama i upotpuniti sliku o govoru koji danas već dobro gubi svoju autentičnost. Ako je i samo to učinjeno, učinjeno je mnogo.

2. POVIJEST DUGE RESE

Odrediti precizno starost Duge Rese bilo bi gotovo nemoguće, ali ipak postoji pouzdan podatak o prvom spominjanju toga imena. U zemljišnim je knjigama iz 1385. Duga Resa prvi put upisana kao dio imanja plemića Sudara, tadašnjih vlasnika Dubovca, renesansnog kaštela i ujedno najstarijeg karlovačkog spomenika, sagrađenog vjerojatno u vrijeme provala tatarskih hordi u 13. stoljeću.¹ No da bi u njemu začeli život, ljudima nije bila potrebna službena potvrda naziva mjesta, pa se sa sigurnošću može tvrditi, unatoč šturim povijesnim zabilježbama, da se na ovom prostoru djelovalo i kretalo i ranije. Naime, u takvim su jedva postojećim selima glavna poprišta zbivanja bile crkve, a svećenici koji su u njima službovali vjerojatno su jedine osobe koje su mogle ostaviti pisane dokaze. Ovaj je kraj zato imao sreću jer je u njemu prije više od šesto godina niknula jedna takva, Župa Svetoga Petra apostola, koju Ivan Arhiđakon Gorički² u svojim zapisima navodi još 1334, a koja otad do danas nije prestala postojati. Oko župe formirano je selce Sveti Petar Mrežnički, na vojnim zemljovidima ucrtano i kao *Cirkveno selo*, čiji su je mještani češće nazivali Župom Mrežničkom ili Svetim Petrom na Mlaki ili Otoku (Čunović 2019: 1).

Slika 1. Sveti Petar Mrežnički 1864; Hrvatski državni arhiv Zagreb; Fond državne geodetske uprave (*ibid*: 11).

Kada se crkva i uz nju podignuto selo promotri sa sjeverne i istočne strane, lako se primijeti da je oboje smješteno na uzvisini tek nešto višoj od okolnih lúka ili sjenokoša koje ih s tih strana okružuju. Za visokih bi se vodostaja te površine ispunile vodom i stvorile goleme

¹ Sudari – poznata plemićka porodica podrijetlom iz Slavonije, čiji su brojni članovi obnašali visoke dužnosti banova, biskupa i državnih službenika – prvi su vlasnici Dubovca, kojima je po nalogu kralja Ljudevita naknadno pripala Gaza, Zamostanje, Vinica, Radonja kraj Vojnića i Duga Resa. Oko 1440. godine založili su čitav svoj posjed Antunu Blagajskomu, što je potvrdio i kralj Žigmund Luksemburški 1442. (Odrčić, Šantek 1984: 27).

² Ivan Arhiđakon Gorički bio je pravni i povijesni pisac (okolica Daruvara, oko 1280 – ?, nakon 18. 10. 1353). Kao blizak suradnik zagrebačkoga biskupa A. Kažotića sudjelovao je u reformi katedralne škole u Zagrebu na početku 14. st. Godine 1334. sastavio je „Statute Zagrebačkoga kaptola“ u kojima je obradio zemljišne odnose te povlastice, obveze i prihode kaptola i kanonika. U njima je sačuvan prijepis mnogobrojnih isprava koje su danas izgubljene, pa su od neprocjenjive vrijednosti za istraživanje povijesti Zagrebačke biskupije u 14. st. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28127>, 13. veljače 2020).

bare, izolirajući pritom selo i pretvarajući ga u otok, zbog čega je u staro doba čitav mrežnički predio općenito bio poznat kao *Mlaka*.

Iako redovito plavljeno i naizgled pusto, ovo je područje povijesno i arheološki vrijedno jer su ga nekad nastavali Rimljani.³ Pavao Ritter Vitezović među prvima ga je istraživao i zapazio rimske i druge antičke spomenike u selu i okolici Svetog Petra Mrežničkog, a karlovački povjesničar Radoslav Lopašić u svojim je mjestopisnim crticama „Oko Kupe i Korane“ (1895), potaknut Vitezovićevim pronalascima, temeljito popisao i opisao većinu pronađenih skulptura, kamenih kipova i vratnica. O stvarnim ostacima rimske kulture moguće je osvjedočiti se pogledom na zid zvonika crkve u koji je uzidan reljef s likovima triju žena, dok se na vanjskom zidu svetišta nalazi kamen s likom Rimljanina koji baca disk, ili prema vjerovanju nekih – božica Venera s ogledalom.

Rijeka Mrežnica oduvijek je bila prepreka brojnim osvajačima koji su kroz povijest nastojali prolaziti ovim krajem, pa su se uz nju od kasnog srednjeg vijeka gradila uporišta za obranu, poput Zvečaja, Lipovca (danas Generalskog Stola) i Belaja. Tako su primjerice vlastela Tatarići (1350–1550), Ivkovići (1382–1558), Herendići, Hojsići i Dragačići (1413–1550) imali svoja sjedišta na Mrežnici u Mlaci, dok su kasnije u Dugoj Resi manje dvorove gradili i Jelačići i Zebići. Dugorešani su sve to vrijeme bili kmetovi, podložni vlasteli, kralju i crkvi, a njihove su obveze i ostvarenja detaljno evidentirane u zbirkaama kojima se uređuju odnosi između vlastelina i zavisnog seljaka, takozvanim urbarima (Odrčić, Šantek 1984: 24). Međutim, čak ni dobro utvrđena mrežnička obala nije odolijevala stalnim napadima tada najснаžnije vojne sile – Osmanskog Carstva. Turci su ovim dijelom intenzivno protutnjivali u prvoj polovici 16. stoljeća, ostavljajući za sobom stotine opustošenih naselja oko Vinice i Belaja.⁴ Ostaci ostataka ono su na što se Hrvatska tada počela svoditi, a kako bi se sustavno pljačkanje i razdiranje zemlje zaustavilo, organizirana je Vojna krajina – doduše izravno podvrgnuta austrijskoj vojnoj vlasti – čija je formacija završena 1578. Duga Resa je pod Hrvatsku krajinu (sa sjedištem u Karlovcu) pripala tek 1768, pri čemu su sva spomenuta vlastelinska imanja na Mrežnici mobilizirana, a seljaci su bili dužni braniti sebe i svoje feudalne gospodare.

³ Rimljani su vjerojatno i prije konačnog osvajanja Ilirika početkom naše ere prolazili ovim područjem u ratnim pohodima na jaki keltski grad Segestu. Ovdje treba očekivati i značajne rimske ceste, najkraću vezu između Jadrana i Panonije, koje su išle od Senja ili Rijeke prema Sisku ili Karlovcu (usp. Čučković 1984: 35).

⁴ „U mjesecu svibnju 1527. poharaše Turci okolicu ozaljsku i novogradsku, a godine 1541. oplijeniše Rečicu, Švarču, Otok (Mekušje), Trebinju i Dubovac. (...) U takovim žalosnim prilikama koje su tečajem 16. i 17. st. snalazile naše krajeve oko Kupe i Korane mnogo je nestalo naroda a cijeli predjeli ostadoše gotovo nenapučeni“ (Lopašić 1879: 9).

U 17. i 18. stoljeću hrvatske se zemlje postepeno oslobađaju dugogodišnjeg turskog terora, a smanjenje opasnosti omogućuje i razvoj nekih drugih djelatnosti poput prometa i trgovine. Važnost Duge Rese naglo je porasla u 18. st. kada ona postaje križištem triju novoizgrađenih prometnica: Karoline, Jozefine i Lujzijane. Gradnja Karoline (Karolinska ili Stara cesta) započela je 1726. na inicijativu Karla III., a preko ovog područja spajala je Karlovac s Bakrom i Rijekom. Car Josip II. zbog slabe je povezanosti središnjeg dijela Hrvatske i sjevernog Hrvatskog primorja dao izgraditi novu, Jozefinsku cestu, koja se proteže od Karlovca do Senja, a prolazi samim središtem Duge Rese. „Gradnjom ove ceste Duga Resa i druga manja sela uz nju dobivaju zapravo prvi put *vrata u svijet*“ (*ibid*: 41). Naposljetku je između 1804. i 1809. građena Lujzijana, nazvana prema Mariji Lujzi, kćeri cara Franje II., ujedno i najkvalitetnija ovdašnja cesta, koja je povezala Karlovac s Rijekom. No ta će dva grada 1873. nanovo približiti željeznička pruga, veliki projekt Austro-Ugarske Monarhije, kojim se skratio put prema Rijeci, industrijski najznačajnijem ugarskom gradu nakon Budimpešte.⁵ Među prvima koji su se na otvorenju novoizgrađene konstrukcije provezli ovom trasom bio je August Šenoa, tadašnji novinski izvjestitelj „Obzora“, poslan sa zadaćom da opiše i oriše kraj kojim lokomotiva prolazi, što je rezultiralo vjernim i neuljepšanim prikazom tada još skromnog seljačkoga življenja:

(...) Parostroj zviždnu! Kotlina se nadme i munjom odletjesmo kraj Rakovca, kraj Švarče u slunjsku pukovnicu – junačku Krajinu. Željeznica kreće se tu prema jugozapadu doline kraj Mrežnice, slijedeći vijugavi tok rijeke. (...) Dođosmo do prve postaje, do Duge Rese. O njoj se nema što ni kazati ili bar malo. Zgrade željezničke manje su od onih južnog željezničkog društva, al' jednako čvrste, pače gdje gdje i ukusnije. Za postajom stoji selo Duga Resa. Dosta je kukavno, kao sva sela ovuda. Drvenjara slamom pokrita, pletrom ograđena, u dvorištu krušna peć od ilovače, po koja šljiva, po koj' slog sijena, nešto bijelih gusaka i zaprljana djeca, to ti je i sve. (Šenoa 1964: 10–16).

No Šenoa nije mogao ni pretpostaviti da će se desetak godina kasnije to malo i neugledno selo, koje nije imalo čak ni samostalnu upravu, početi pretvarati u prvo industrijsko naselje. Boraveći privremeno u Zagrebu i Karlovcu, bečki je trgovac i tvorničar Jozef Jeruzalem, zajedno s Wilhelmom Anningerom i Siegmundom Mendelom, prepoznao vrijednost dugoreškog područja, njegovu prirodnu ljepotu, dobru povezanost s morem, značajnu blizinu

⁵ Prije izgradnje nove pruge prometovanje robom unutar Monarhije bilo je znatno složenije: drva i poljoprivredni proizvodi dopremni su brodovima rijekom Savom do Siska te Savom i Kupom do Karlovca. Tada bi se prebacivali na glavu tadašnju prugu koja je preko Zagreba, Ljubljane i Pivke vozila prema Trstu. Osamostaljenjem Ugarske put je znatno skraćen tako što je Zákány spojen prvo sa Zagrebom, a potom se od Zagreba 229 km duga željeznica pružila preko Karlovca do Rijeke.

glavnoga grada i energetska potencijal Mrežnice, zbog čega je odlučio od Ivana Banjavčića⁶ kupiti mlin i na istoj rijeci izgraditi tekstilnu industriju, *Kraljevsku zemaljsku ovlašćenu pamučnu predionicu i tkaonicu u Dugoj Resi*, kasnije poznatiju kao *Pamučnu industriju*, u kojoj je radilo i više od 4000 radnika. Osim toga, Jeruzalem je vjerojatno znao i da su se u mnogim područjima oko Karlovca za svakodnevne potrebe uzgajali lan i konoplja te da je vrijedno i skromno seosko stanovništvo samo prelo i tkalo stolnu tkaninu koja se trajnošću i čvrstoćom mogla mjeriti i s najsuvremenijim industrijskim proizvodima (usp. Vuljanić 1984: 43). *Pamučna* je djelovala više od sto godina, preživjela je požare, gubitke zaposlenika i brojne štrajkove, ali je znatno doprinijela razvoju Duge Rese, podizanju stanova i radničkih naselja, uređenju ulica i osnivanju industrijske tekstilne škole. Na kraju je ipak, poput brojnih sličnih postrojenja, završila u stečaju.

3. ZEMLJOPISNI POLOŽAJ I ETIOLOŠKE PREDAJE

Duga Resa, ili kako bi je poneki stariji žitelj nazvao – *Dugorêsa*, grad je koji pripada Karlovačkoj županiji, a smješten je desetak kilometara jugozapadno od Karlovca.

Slika 2. Duga Resa na karti Republike Hrvatske (URL 1)

Proteže se na 56 km², a prema posljednjem popisu stanovništva 2011. godine zabilježeno je 6111 stanovnika u samome gradu, odnosno 11180 s pribrojenim naseljima⁷ u njegovu sastavu.

⁶ Ivan Banjavčić (1843–1913), hrvatski političar i dobrotvor. Bio je karlovački gradonačelnik i zastupnik u Hrvatskom saboru, a promicao je izgradnju urbane infrastrukture, izgradnju pučkih škola, a aktivno sudjelovao u radu gradskih društava i nacionalnih kulturnih ustanova (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5775> 16. veljače 2020).

⁷ U sastavu Grada Duge Rese 29 je naselja: Belajska Vinica, Belavići, Bošt, Cerovački Galovići, Donje Mrzlo Polje Mrežničko, Donji Zvečaj, Duga Resa, Dvorjanci, Galović Selo, Gorica, Gornje Mrzlo Polje Mrežničko, Grganjica, Gršćaki, Kozalj Vrh, Lišnica, Mihalić Selo, Mrežničke Poljice, Mrežnički Brig, Mrežnički Novaki, Mrežnički Varoš, Mrežničko Dvorište, Novo Brdo Mrežničko, Pećurkovo Brdo, Petrakovo Brdo, Sveti Petar

Međutim, Duga Resa je status grada dobila tek 1993, nakon osamostaljivanja Republike Hrvatske. Prije toga bila je znatno veće općinsko središte koje je, prema popisu iz 1981, brojilo čak 30138 stanovnika, porazmještenih na površini od 561 km² u čak 182 naselja. „U zaravnjenijem prostoru naselja su bliža jedno drugom i veća, dok su u reljefno dinamičnijem prostoru više razbacana i manja“ (Odrčić, Šantek 1984: 41). Danas graniči s općinama Barilović na jugoistoku, Generalskim Stolom na jugozapadu, Bosiljevom i Netretićem na zapadu te Karlovcem na sjevernom dijelu, a u odnosu na preostala tri grada karlovačke regije – Slunj, Ogulin i Ozalj – pozicionirana je u središtu županije. Dugoreško područje pomalo je izduženo, a njegovim središtem protječe Mrežnica, dio slivnog područja Kupe i lijeva pritoka Korane u koju se ulijeva u Mostanju kraj Karlovca. 64 km duga tekućica, stiješnjena između Dobre i Korane, tipičan je primjer rijeke krškoga tla s brojnim sedrenim barijerama, zahvaljujući kojoj se na ovim prostorima ubrzano razvijaju turizam i ugostiteljstvo. Osim toga, „geomorfološke oznake dugoreškog područja ukazuju na pretežno nizak brežuljkasto valovit krajolik sa samo pet-šest uspona iznad 300 m apsolutne visine“ (Blašković 1986: 12), među kojima treba izdvojiti Vinicu⁸, 321 m visoko brdo koje sa sjeverne čitavom dužinom natkriljuje grad, te povijesno značajan vrh Martinščak⁹ visok 364 m.

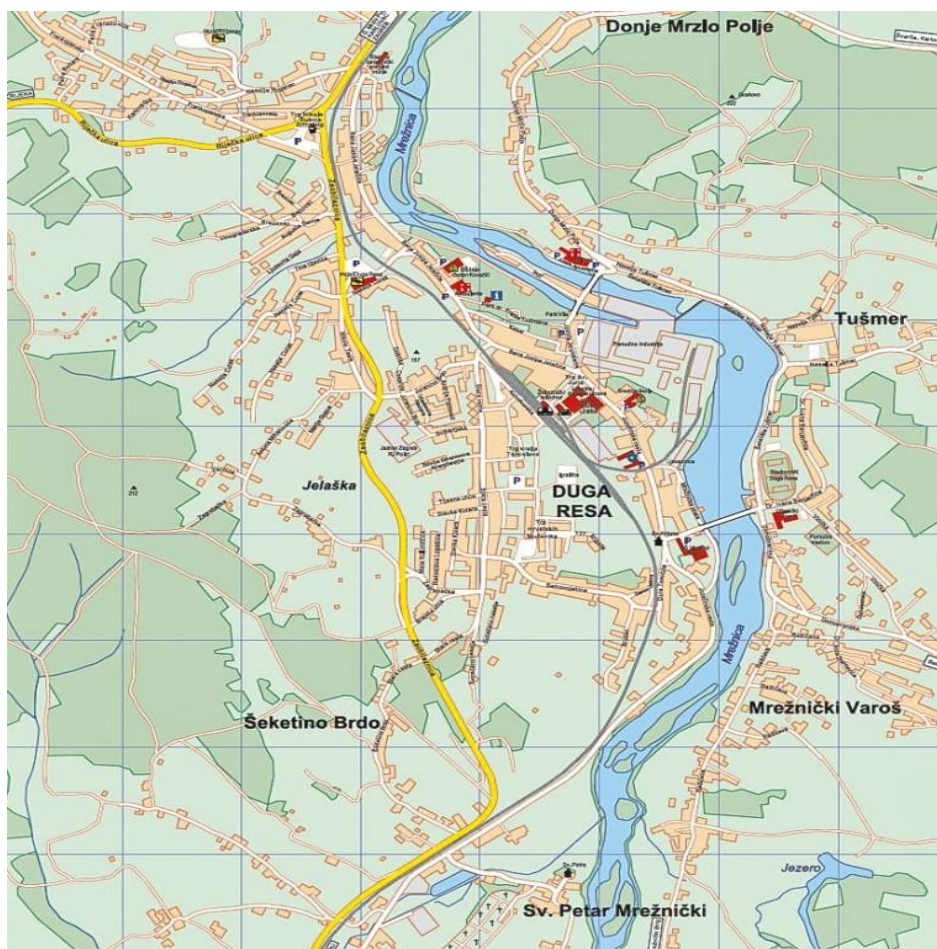
O podrijetlu imena Duga Resa postoji nekoliko etioloških predaja. Mnogi smatraju da naziv dolazi od praslavenske riječi *resa* (*ręsa*), koja obično označava vrpčasti ukras na narodnoj nošnji, prišiven na muškim gaćama ili torbama koje su najčešće nosili gospodari zadruga, premda nije isključiva ni njihova pojavnost na ženskoj odjeći (usp. Odrčić, Šantek 1984: 28). Međutim, pri ovom tumačenju valja razmotriti dva podatka: naziv Duga Resa spominje se već potkraj 14. st. (u obliku *Dugaresa*), a prema nekim se podacima prve seljačke narodne nošnje, u oblicima kakvi su nam poznati danas, pojavljuju tek potkraj 15. st., što znači da je poveznica između uresa na tkanini i naziva mjesta nešto manje vjerojatna, ali ne i nemoguća. S druge strane, kada o Dugoj Resi govore, neki se pozivaju na predaju prema kojoj je ovo mjesto imalo poznatu krčmu: u njoj je radila Reza, gostioničarka visoka stasa, pa bi stari Dugorešani na okrepu išli k *dugoj Rezi*. U putopisu Dragutina Hirca, hrvatskog učitelja i

Mrežnički, Šeketino Brdo, Venac Mrežnički i Zvečaj (https://hr.wikipedia.org/wiki/Duga_Resa, 20. veljače 2020).

⁸ Vinica je dakle oniže šumovito brdo strmih padina na kojemu se nekad intenzivno sadila vinova loza, premda se i danas na južnim stranama ponegdje može vidjeti okljaštreno trsje. Samom nazivu uzvisine podrijetlo se krije u poljskom jeziku u kojemu *vinica* (*winnica*) označava vinograd, što ne bi trebalo zaboraviti s obzirom na još neke sličnosti poljskog, kao zapadnoslavenskog jezika, s lokalnim čakavskim (usp. Perušić 1990: 45).

⁹ Na Martinščaku se prema predaji nalazilo naselje u kojem je 1102. između ugarskog kralja Kolomana i hrvatskog plemstva potpisana *Pacta Conventa*, navodni sporazum kojim su Hrvati izgubili samostalnost (<https://www.hps.hr/info/hrvatski-vrhovi/martinscak-vrh/>, 20. veljače 2020).

prirodoslovca, spominje se upravo taj oblik riječi: „Kad se oprostiš s Karlovcem, opraštaš se i s onom bujnom zeleni i minuv postaju Dugu Resu (ili kako je zovu mađarski kondukteri *Duga Reza*), dolaziš u krajeve krške formacije“ (Hirc 1878: 22). Istina je da se ugostiteljstvo na hrvatskom tlu razvija još od srednjega vijeka, posebice na raskrižjima putova i uz glavne ceste, pa iako su dugoreškim područjem zasigurno prolazili putnici namjernici i hodočasnici, stvarno postojanje takve krčme teško će se ikad potvrditi.¹⁰ Tumačenje o postanku naziva grada koje najviše obećava veže se uz ime vodene zelenaste biljke rese (krocanj), čije su stabljike katkad duže od 200 cm i moguće ih je u Mrežnici vidjeti u proljeće te između lipnja i kolovoza. Neki naziv vežu iz uz kopnenu biljku resu kojom je bio pokriven ovaj kraj, a kako je površina pod resom bila dulja nego šira, odatle i slijedi ime *duga resa* (Odrčić, Šantek 1984: 28).

Slika 3. Plan grada Duge Rese (URL 2)

¹⁰ Treba naglasiti i da se u doba feudalizma u Hrvatskoj, temeljem Zakona iz 1550, krčmarenjem mogla baviti jedino vlastela i slobodni gradovi, a posebne privilegije imale su poneke općine i crkve. Budući da je Duga Resa tad već imala crkvu, takva je situacija možda i moguća, iako je vjerojatnije da je priča o gostionici proizašla iz narodne mašte.

4. DEMOGRAFSKA SLIKA

Premda površinom nevelik, dugoreški je prostor stoljećima izlagan mnogobrojnim migracijama, izmjenama strukture stanovništva i oblicima vladavine, a kroz povijest njegov je žitelj pretrpio onoliko mučnih trenutaka koliko se istodobno nauživao i prirodnih blagodati mrežničkoga priobalja. No za dostojan opis današnje demografske slike Duge Rese potrebno je ponovno zagrepsti nešto dublje u hrvatska povijesna zbivanja, u grad koji naizgled nema važnijih poveznica s ovim mjestom, ali ga je prije više od četiristo godina nenamjerno i trajno izmijenio – Bihać. Velika površina današnje Bosne i Hercegovine nekad je pripadala Hrvatskom Kraljevstvu, a grad Bihać (u narodu poznat kao Bić ili Bišće) bio je njegovim središtem.¹¹ Čak i nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1102, u gradu i njegovoj okolici ostaju živjeti Hrvati. Međutim, razdoblje mira naglo iščezava potkraj 16. stoljeća kada su Turci odlučili osvojiti ovu kršćansku utvrdu. Tadašnji osmanski namjesnik Hasan-paša Predojević, razjaren prethodim neuspjehom u zauzimanju sisačkog kaštela, 1592. konačno s vojskom od 5000 vojnika opsjeda Bihać i pridružuje ga Bosanskom pašaluku. U tim je nemilim okolnostima dio preživjelog stanovništva poturčen, a dio se dao u bijeg prema sjeveru, preko rijeke Kupe, pri čemu su jedni naseljavali područja između Mrežnice i Korane, a drugi su – zajedno sa starim ovdašnjim pukom – spas tražili u Kranjskoj, Štajerskoj, Austriji, Ugarskoj, Češkoj i Moravskoj. Odatle na dugoreškom području velik broj obitelji s prezimenom Bišćan¹², a o naseljavanju svjedoče i oni koji dobivaju prezimena Bosanac, Bihćan, Bićanić, Turk, Turkalj, Kladašan i Cazin (usp. Perušić 1990: 36). Taj je dakle iseljenički val u potpunosti promijenio dotadašnje demografske prilike, a samim time i govor. Budući da je Duga Resa bila smještena nedaleko od granice Turske Hrvatske¹³, koju je sa sjeverozapadne strane činila Kupa, Turci su, želeći ponajprije zaposjesti Karlovac, ovuda i dalje nesmiljeno harali i pljačkali bihaćke došljake. Pojedinačnih doseljavanja bilo je i u 17. st. kada su Zrinski i Frankopani porazmjestili plemiće po brojnim kurijama, uključujući Zvečaj i Hojsićev kaštel,

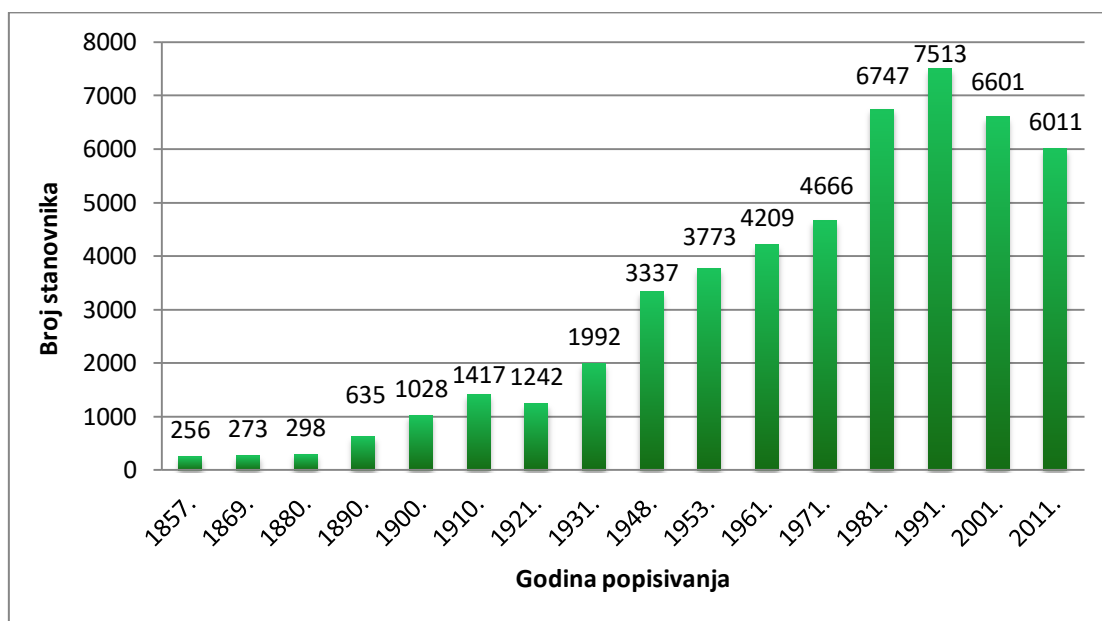
¹¹ Bihać je zbog svog geografskog položaja na rijeci Uni, jednoj od najvažnijih srednjovjekovnih poveznica između Panonske nizine i Dalmacije, postao iznimno važno prometno središte. Te su mu povlastice već 1262. osigurale status slobodnog kraljevskog grada kojim ga je imenovao ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. Tijekom 16. st. grad je imao nekoliko tisuća stanovnika, brojne crkve, a u njemu je zasjedao i hrvatski plemićki Sabor.

¹² Bišćani u Hrvatskoj su Hrvati, većim dijelom iz okolice Duge Rese. U Kozalj Vrh u Gradu Dugoj Resi gotovo svaki stanovnik prezivao se Bišćan. U Hrvatskoj danas živi oko 900 Bišćana u 390 domaćinstava. Prisutni su u većini hrvatskih županija, najviše u Zagrebu (180), Dugoj Resi (85) i Cerovcu Barilovićkom (60) (<https://actacroatica.com/hr/surname/Bi%C5%A1%C4%87an/>, 26. veljače 2020).

¹³ Turska Hrvatska naziv je kojim se od početka 17. st. do uspostave austrougarske uprave u BiH (1878) označivalo područje sjeverozapadne Bosne između Une i Vrbasa. Izrazom Turska Hrvatska čuvala se uspomena na raniju pripadnost toga područja djelomično Kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji, a djelomično Kraljevini Slavoniji, prije nego što je osvajanjem ono pripalo Osmanskomu Carstvu (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62812>, 2. ožujka 2020).

a vjerojatno je da je s tim plemićima došlo u ove krajeve i dosta prostog naroda, iako o tom listine ne govore (usp. Težak 1981: 170).

Prvi neslužbeni podaci o broju stanovnika u Dugoj Resi pojavljuju se sredinom 18. st. prema kojima je ovdje živjelo oko 150 stanovnika. Međutim, kao što je napomenuto u prethodnom poglavlju, selo Duga Resa u to vrijeme postaje dio Vojne Krajine, odnosno Švaračke i Barilovičke satnije, čime se njezin teritorij znatno proširio.¹⁴ Pedesetak godina kasnije, 1826, zabilježene su u selu 22 kuće, a do 1835. sagrađene su još dvije i broj stanovnika porastao je na 183. No prvi vjerodostojan popis provela je Habsburška Monarhija 1857, oslobađajući ga dotad presudnih vojnih i financijskih faktora, što znači da je bez iznimke obuhvaćeno sve domaće stanovništvo, prisutno i privremeno odsutno, a stranci su uvršteni u zasebne liste. Prema tom prvom službenom popisu sama Duga Resa brojila je 256 stanovnika, a s okolnim naseljima 3258. Popisivanje se otad do posljednjeg bilježenja 2011. vršilo uglavnom redovito, uz manja odstupanja, svakih 10 ili 11 godina, a kretanje stanovništva u tom rasponu prikazano je sljedećim grafom:

Slika 4. Grafički prikaz broja stanovnika u Dugoj Resi (URL 3)

¹⁴ Dokaz proširenja teritorija nova su, dotad nezabilježena ili rijetka prezimena na dugoreškom tlu. U urbarima Župe Svetog Petra apostola s kraja 17. st. najučestalija su prezimena Kertich, Petrak, Duiam i Brozovich, a sredinom 18. st. prvi su put upisani Bolijar, Brazdichich, Goldasich i Matakovich u Varošu, te Trupchich, Baniauchich, Czar, Verbanich i Malovich u Mrzlom Polju (Odrčić, Šantek 1984: 25–26).

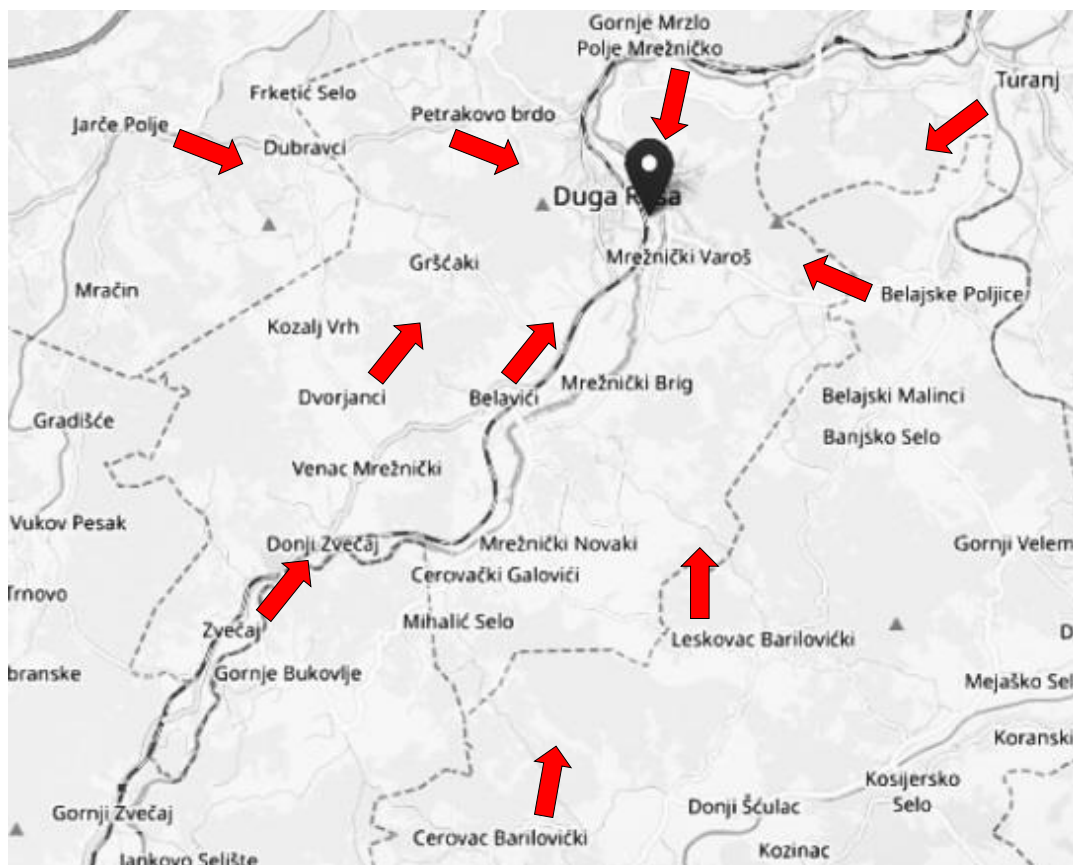
Duga Resa je kroz povijest bila dio raznih upravno-teritorijalnih jedinica pa treba dakako imati na umu da ovi podaci odražavaju sliku samog mjesta Duge Rese, izoliranog od susjednih naselja. Kada se pogleda graf, lako je uočiti da je čitavo područje u 53 godine od prvog popisa zabilježilo snažnu progresiju, posebno između 1880. i 1910. Osamdesetih godina 19. st. u Hrvatskoj općenito započinje razdoblje demografske tranzicije, odnosno modernizacija demografskog reproduktivnog sustava, čime opća stopa mortaliteta pada ispod 30‰ (Nejamšić 2014: 410). Osim toga, za Dugu Resu taj je period važan i zbog osnivanja pamučne predionice i tkaonice, koja je brojnim novootvorenim radnim mjestima privukla stanovništvo.

Za većinu promjena u idućih 10 godina odgovorni su teško siromaštvo i Prvi svjetski rat. Glad i strah natjerali su dobar dio mladih ljudi da napuste svoje domove i preko oceana se otisnu u daleke Sjedinjene Države (Cleveland, Pittsburgh, Indianu). Unatoč financijskom očaju i neočekivanoj prisili, malotko je svojevolumno želio zaista otići, a o posljednjim trenucima rastanka s obiteljima postoji zapis:

Iseljenici su obično išli u crkvu dan prije nego što su odlazili iz sela. Svi su se borili sa suzama u očima. (...) Onda je došao najžalosniji trenutak: vlak je došao i trebalo se ukrcati. Svi su se međusobno opraštali, grlili, ljubili i plakali. Izgledalo je kao da ti ljudi odlaze u smrt, a ne u Ameriku. (...) Često su roditelji kupovali vjenčane prstene za svoje sinove i kćeri u Americi, koji su se tamo trebali vjenčati, jer vjera i ljubav dolaze iz domovine. Konačno su se u Rijeci na brodu oprostili (Odrčić, Šantek 1986: 37).

Između dvaju ratova stanje se znatno popravilo jer se proizvodnja Pamučne industrije neprestano povećavala, a SAD je 1921. uveo migracijske kvote kojima se smanjilo iseljavanje i zbog kojih se do 1931. u Karlovačkoj županiji javlja maksimum naseljenosti.

Sredina prošloga stoljeća na ove je prostore ponovno donijela rat i istovremeno odnijela mnogo žrtava, ali se predilice i grebenaljke dugoreške Tvornice ni u jednom trenutku nisu hladile. Radom motivirano stanovništvo nanovo je pristizalo pa dugoreška općina 1948. bilježi najveći broj stanovnika, njih čak 36310. Glavni dugoreški pogon zaposlio je preko 4000 djelatnika, znatno više od broja radno sposobnog stanovništva, što upućuje na izrazitu prisutnost dnevne migracije radne snage, odnosno velik broj radnika koji svakodnevno putuju iz mjesta stanovanja u mjesto rada i obratno. „Takav proces bio je karakterističan za čitavu općinu jer od ukupno oko 10000 aktivnih stanovnika za njih 7000 ili 67% mjesto stanovanja ne podudara se s mjestom rada“ (*ibid*: 42). Na sljedećoj karti prikazan je smjer kretanja ljudi koji su svakodnevno putovali prema mjestu rada:

Slika 5. Dnevno kretanje radnika prema *Pamučnoj industriji*¹⁵

Većina si radnika tada nije mogla priuštiti automobil ili su im mjesta stanovanja javnim prijevozom loše povezana, zbog čega su uglavnom bili prisiljeni pješaćiti ili putovati biciklom između 20 i 40 km, što je nakon ionako intenzivnog rada oduzimalo vrijeme i snagu. Zato su neki nakon višegodišnjeg staža kupovali zemljišta u Dugoj Resi i bližoj okolini pa se naseljenost mjesta poput sjevernih i sjeveroistočnih dijelova Mrežničkoga Varoša, posebice 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća, postepeno zgušnjavala. To se primicanje stanovništva industrijskome središtu odrazilo i na jezičnu situaciju, jer su se na jednom mjestu odjednom pojavili različiti govori.

5. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA DUGOREŠKOGA GOVORA

Zastupljenost dugoreškoga govora u radovima hrvatskih dijalektologa relativno je mala, a ako se na kojemu mjestu ovaj grad i spomene, najčešće je to rubno ili kao dio nekog šireg govornog područja. Međutim, nekolicina jezikoslovaca u bližoj mu je prošlosti pristupila s

¹⁵ Brojni su radnici pristizali iz Jarčeg Polja (600), Belavića (544), Zvečaja (264), Karlovca (188), Dubravca (174), Belaja (142), Petrakova Brda (124) i Cerovca Barilovičkog (119), a putovalo se i iz Mrežničkog Varoša, Svetog Petra Mrežničkog, Dvorjanaca, Generalskog Stola, Donje Perjasice i Vukove Gorice (Stojković 1984: 79).

pomnjom, boraveći u dugoreškom kraju i sustavno bilježeći jezične podudarnosti i razlike u pojedinim naseljima. Tako je primjerice Stjepko Težak tijekom kolovoza 1956. istraživao govore tridesetak sela smještenih između Korane i Mrežnice, sve do utoka Mrežnice u Koranu, odnosno do prvih štokavskih sela u području Perjasice, a svoja je zapažanja koncizno uobličio u članak¹⁶. Na tom je potezu izostavio i Marlovac koji su tada nastanjivali Hrvati i Srbi pa je jače bio izložen štokavskim utjecajima. Težak se 1981. prihvatio sličnog posla, ali je granice istraživanja uvelike proširio kako bi jasno odgovorio na pitanje – „Dokle je *kaj* prodro na čakavsko područje?“. Riječ je o raspravi u kojoj je iznesen detaljan prikaz čakavskih i kajkavskih karakteristika u čakavsko-kajkavskim govorima na cjelokupnom njihovom prostoru, uključujući i analizu stanovitog broja izoglosa zajedničkih čakavskom i kajkavskom (nekad i štokavskom) narječju.

No proučavanju govora Duge Rese u prošlom je stoljeću zasigurno najviše doprinio Antun Šojat, hrvatski lingvist koji je inače posebnu pažnju posvetio kajkavskim govorima, ali su zapažene rezultate dala i njegova istraživanja čakavskih i dijalekatski prijelaznih govora. U suradnji s Božidarom Finkom 1973. objavio je članak „Karlovački govor“, prvi takve vrste, u kojemu se, uz iscrpan opis govora karlovačkog područja i periferijskih sela, donosi i uvid u koegzistenciju dviju važnih grupa u kolokvijalnom gradskom karlovačkom jeziku – čakavsko-kajkavske i štokavske. 1981. u radu „Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima“ (1974) nastojao je pak utvrditi liniju razdvajanja u kontaktnim čakavsko-kajkavskim i kajkavsko-čakavskim odnosima, navodeći ukupno 14 čakavskih i 29 kajkavskih važnih značajki, a 1984. u članku „Međudijalekatski odnosi u autohtonim govorima na području općine Duga Resa“ tê je čakavsko-kajkavske razlučnice primijenio na dugoreške govore. U samoj općini Duga Resa 1986. proveo je Šojat kratko vrijeme, ali ipak dovoljno za izradu slike bitnih govornih obilježja¹⁷, pa je zapravo u njegovu radu dugoreški kraj dobio prvi precizan fonološki i morfološki opis govora, ono što se dotad pojavljivalo tek u natruhama. Ipak, napomenuo je već u uvodu svoje publikacije da zbog ograničenosti opsega teksta nije mogao ispisati sve što ovaj govor sadrži te da će biti nužno monografski obraditi sve njegove tipove. U veljači 1993. Šojat je na tisak ponovno poslao rad koji se tiče dugoreških govora, ovaj put „Jezičnih dodira i prožimanja u dugoreškim čakavsko-kajkavskim govorima“, u kojemu, slično kao i u prošlim radovima, propituje odnos osobina

¹⁶ Težak, Stjepko. Izvještaj o istraživanju govora između Mrežnice i Korane. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 6. Zagreb 1956: 456–459.

¹⁷ Antun Šojat (1986: 42–66) je proučavao govore u Mrežničke Poljicama, Mračinu, Bosiljevu, Vukovoj Gorici, Prilišću, Lončar Brdu, Maliku, Bariloviću, Perjasici, Dugoj Resi i Generalskom Stolu.

tih govora prema tipičnim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima i tipičnim starijim kajkavskim govorima.

Više od 70 naselja u bivšoj općini Duga Resa pobrojala je i Iva Lukežić 1990. u knjizi „Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt“, u kojoj je, usredotočivši se ponajprije na akcentuaciju, pokazala da govori s takvim refleksom jata čine unutar čakavskog narječja poseban dijalekt. Osim toga, govorom Duge Rese bavio se Marinko Perušić, koji je intenzivnim istraživačkim radom, usprkos filološkom amaterizmu, uspio objaviti „Rječnik čakavsko-kajkavskog govora karlovačko-dugoreškog kraja“ (1993). Riječi su prikupljane do 1985, a fondom su, prema navodima autora, govornika starijih od 50 godina. Vrijedan je ovo doprinos i zbog bilježenja naglasaka na svakoj riječi: kako u naglašavanju vlada pravo šarenilo, autor je zabilježio onaj naglasak koji se najčešće čuo, a naglaske koji se svojom arhaičnošću izdvajaju posebno je istaknuo (usp. Perušić 1993: 36). Perušić se prije pisanja rječnika ovećim člankom „Etnolingvistička građa iz brajskog kraja u općini Duga Resa“ (1990) pojavio jednom i u „Čakavskoj riči“, objedinivši tako dugoreške narodne običaje i vjerovanja, predaje i usmene pripovijetke, ali je napravio i presjek toponomastike i antroponimijskih obilježja ovoga područja.

Bilo je i radova koji se bave nekim obližnjim područjima, a korisni su i djelomično primjenjivi na govor Duge Rese. Takvi su „O prikupskim govorima oko Vukove Gorice“ (1964) V. Barac i B. Finke, „Sjeveroistočni akavci“ (1964) I. Brabeca te „Bosiljevski govor“ (1999) J. Krajača. U novije vrijeme tek radovi Marine Marinković¹⁸ obuhvaćaju područja najbliža Dugoj Resi, a javljali su se i kasniji studentski pokušaji klasifikacije dugoreškoga govora¹⁹.

¹⁸ Marinković, Marina. „Dosadašnja dijalektološka istraživanja istočnoga karlovačkoga Pokuplja (2014) i „Ikavsko-ekavski refleks jata u štokavskim govorima istočnoga karlovačkoga Pokuplja“ (2017).

¹⁹ Ana Polović: „Dijalektalna pripadnost dugoreškoga govora“ (2018), završni rad na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci.

6. NA RAZMEĐU ČAKAVŠTINE I KAJKAVŠTINE

*U svetom Petru na Mrežnici
jedan mi dio tijela trune.
Drugi na morskom dnu počiva,
ili još uvijek negdje pliva,
razapet među morima,
i ploveć tako dugo traje,
ni o čem već ne dvoji.*

*Za svakog što se znoji:
čitavu Hrvatsku što stoji,
ogorčenu i slijepu zemlju,
sabirem u djedovima,
znajući da to ne vrijedi više,
da vrijeme staru nošnju briše,
da svijet pomalo jadan biva,
ja uvijek negdje kuću skrivam:
zvečajske muže što su pali,
doktore što su čitat znali
i jezik što su govorili
propet između kaj i ča.*

Nikica Petrak: *Povratak sa zapada*²⁰

Ako se danas Dugorešane upoznate bar s osnovama tronarječja hrvatskoga jezika upita osjećaju li se čakavcima, kajkavcima ili štokavcima, većina će ih štokavski odmah odbaciti kao nešto odveć *književno*, i dvojeći između čakavštine i kajkavštine izraziti uglavnom pripadnost kajkavskom narječju, smatrajući čakavštinu južnom i egzotičnom, predalekom za ovaj kraj. Dio te izjave itekako je valjan jer se upravo na području cijele Duge Rese može čuti upitno-odnosna zamjenica *kaj*, glavno obilježje kajkavskoga narječja, ali naslovi dijalektologā u prethodnom poglavlju upućuju na izrazitu prisutnost još jednog narječja na kojemu je dugoreški govor zasnovan – čakavskog. Riječ je dakle o takozvanim prijelaznim govorima, čakavsko-kajkavskim, u kojima je čakavska baza prekrivena nekim kajkavskim izoglosama. Još je Rudolf Strohal primijetio tu pojavu i početkom prošloga stoljeća zapisao da se u kotaru karlovačkom govori kajkavštinom ili bolje nekom smjesom kajkavštine i čakavštine u kojoj je čakavština jača (1901: 78). No u polusloženici *čakavsko-kajkavski* valja pripaziti kojem narječju dajemo prvenstvo, jer nazivi kao *čakavsko-kajkavski* ili *kajkavsko-čakavski* dijalekt nisu sinonimi: prvi označuje dijalekt kojemu je u osnovi izvorno narječje čakavsko, a drugi označuje dijalekt kojemu je u osnovi izvorno narječje kajkavsko (Finka 1971: 14). Budući da je dugoreški govor u skupini čija prva sastavnica upućuje na čakavski temelj, s pravom se može pridružiti čakavskim govorima. Doduše, Milan Moguš smatra da nećemo mnogo pogriješiti nazovemo li ove govore i kajkavsko-čakavskima jer na taj način potvrđujemo

²⁰Petrak, Nikica. „Blaženo doba: Sabrane i nove pjesme 1959–2009.“ Zagreb: Matica hrvatska, 2009, str. 198.

istinu da govornici na ovim prostorima upotrebljavaju zamjenice *kaj* i *zakaj*, i da se smatraju kajkavcima (Moguš 1977: 6). No kad je pitanju dugoreški govor, ta bi se Mogušova sugestija mogla dodatno precizirati.

Rečeno je već da su Duga Resa i njezini obližnji predjeli sredinom 18. st. potpali pod Hrvatsku vojnu krajinu, područje organizirano kao obrambeni pojas protiv Osmanlija, koje je sve do osnivanja bilo dio Banske Hrvatske (Kraljevine Hrvatske). Stvorena granica između Vojne krajine i Banske Hrvatske prolazila je linijom između Mrežnice i Dobre na sjeverozapadu, po prilici cestom Karolinom, pa je prostor dugoreške općine bio u to vrijeme dijelom pod vojnom Krajinom, dijelom pod Banskom Hrvatskom. Zato su primjerice sela oko Novigrada pripadala pod Bansku Hrvatsku, a naselja poput Gornjeg i Donjeg Mrzlog Polja Mrežničkog, Petrakova Brda, Duge Rese, Svetog Petra Mrežničkog i Mrežničkog Varoša pod Vojnu krajinu (Odrčić, Šantek 1984: 27). Dio ovoga kraja koji je ostao u granicama Banske Hrvatske nazvan je u to doba *Paurija* ili *Pavurija*, a njegov stanovnik bio je *Paur* ili *Pavur* (njem. *Bauer* = seljak)²¹ koji se uglavnom bavio zemljoradničkim zanimanjima. S druge strane, dio povećanog dugoreškog stanovništva koji je pripao pod Vojnu krajinu naziva se i danas *Brajcima* (vjerojatno od *Breuc*), a bio je smješten između Mrežnice i Korane te u luku rijeke Kupe.²² To je razdjeljivanje prostora i stanovništva pridonijelo i određenim razlikama u govoru, pa iako govori sjevernije pozicioniranih Paura i jugoistočno smještenih Brajaca pripadaju čakavsko-kajkavskom dijalektu, u govorima tzv. Paurije kajkavski elementi nešto su snažnije i šire prodrli, tj. u tom su kraju stabilniji nego izvan njega.²³ Zato bi pridjevak kajkavsko-čakavski koji Moguš dopušta na cijelom području bio prikladniji samo za njegov manji dio.

²¹ Najprije su riječi *paor/paorka/paorkinja* bile bez dodatnih konotacija – seljak, seljanka, seljakinja. (...) No izraženija je postala ona druga, pejorativna, konotacija, pa će se komu reći da je *paor* prije kad mu se želi priljepiti značenje *seljačina*, *seljo* i *prostak* nego običan seljak, ratar itd. (Nives Opačić, „Točionik u pauriji“, <http://www.matica.hr/vijenac/458/tocionik-u-pauriji-348/>, 10. ožujka 2020).

²² Živi i predaja po kojoj su Brajci bili srčano i neustrašivo pleme koje su Rimljani dugo nastojali pokoriti, no kad bi došle legije, ratnici bi pobjegli u šume, a žene bi govorile Rimljanima da nisu oni Brajci, već oni preko rijeke. I zaista, i danas su Brajci „oni preko vode“ (ili *prikčani*) u cijelom kraju, što vrijedi za sve između Korduna i Slovenije, tj. za sve neštokavce u općini Ozalj, Duga Resa te u dijelu općine Karlovac, bez obzira na to što pravih Brajaca već odavno nema (usp. Perušić 1990: 35).

²³ „Strukturno najvažnija kajkavska razlučnica u odnosu na druga dva hrvatska narječja svakako je pojava metatonijskoga cirkumfleksa u svim tipičnim kajkavskim položajima. (...) Kajkavski je cirkumfleks stabilniji i zahvaća veći broj kajkavskih kategorija njegova ostvarivanja u Pauriji – u Mračinu, Lončar Brdu, Jarčem Polju“ (Šojat 1997: 198).

6.1. Prostiranje čakavskoga narječja

Odrediti točne granice čakavskoga narječja nije jednostavno jer se u mnogim mjesnim govorima mogu čuti i neke štokavske ili kajkavske crte. No idiomima čakavskoga narječja danas se uglavnom u cjelini govori na hrvatskim otocima od Lastova i Korčule do Krka te u hrvatskom dijelu Istre, a čakavsko je većinom i dalmatinsko obalno područje od Privlake i Novigrada kod Zadra do Cetine, s izuzetkom nekih štokavskih govora, te djelomično Split i zapadni Pelješac (usp. Lisac 2009: 15). U unutrašnjosti su čakavski govori porazmješteni po Lici i u Gorskom kotaru, a protežu se dalje prema rijeci Kupi do Vukove Gorice, Prilišća i Netretića. Zapravo čitav prostor južno od Karlovca, između toka Dobre i Mrežnice²⁴, i sjeverno od Karlovca prema Ozlju i Žumberku, zauzimaju govori u kojima je kajkavski jezični sloj prekrrio čakavsku bazu, a ta se baza ponajviše ogleda u dvostrukom refleksu jata, izrazito čakavskoj osobini, zbog koje ovi govori pripadaju i takozvanom ikavsko-ekavskom tipu (usp. Moguš 1977: 6).

Čakavsko je narječje u prošlosti zauzimalo znatno veće područje nego što ga zauzima sad, ali zbog brojnih je nesretnih i burnih razdoblja proživjelo metamorfoze, razlomljeno je i potisnuto na uzak pojas slavenskoga juga (Šimunović 2011: 9) Glavni razlog tih promjena goleme su migracije koje su, osim za izmjenu strukture stanovništva, odgovorene i za remećenje odnosa među pojedinim dijalektima. U ovom se dijelu neće pretjerano zalaziti u kompleksna pitanja povijesne dijalektologije, ali će se, na temelju rezultata povjesničara i lingvista koji su se bavili općečakavskom i općeslavenskom problematikom, ukratko prikazati predodžba o prostoru koje je čakavsko narječje zauzimalo prije velikih seobi započetih koncem 15. st. i nakon njih (usp. Lukežić 1990: 26).

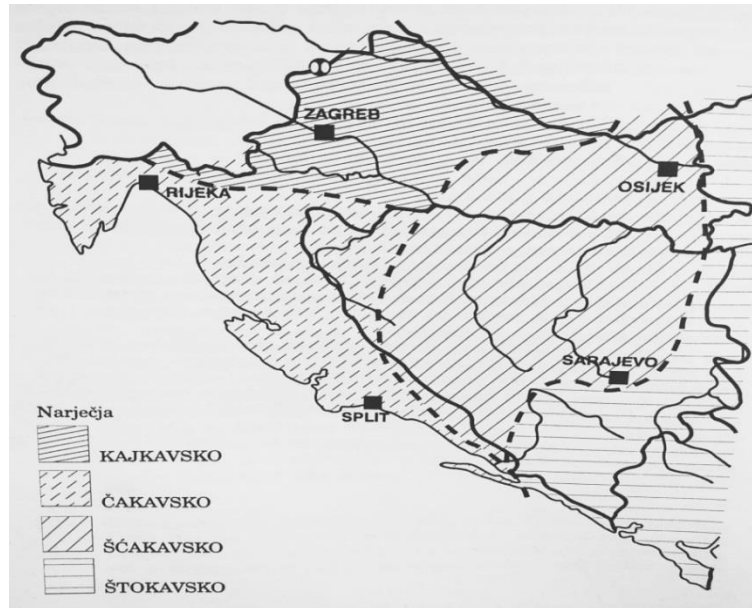
U starojezično, predmigracijsko doba, čakavsko se narječje protezalo duž jadranske obale i zaobalja u hrvatskoj Istri, duž hrvatskog primorja do ušća Cetine te na jadranskim otocima od Cresa do zapadnog Pelješca, uključujući Korčulu i Lastovo. Na kopnu je zauzimalo prostor

²⁴ Stjepko Težak je na prostoru među dvjema rijekama vrlo preciznom linijom povezo gotovo sva naselja u kojima su zastupljeni čakavski ili miješani čakavsko-kajkavski govori. „Južna međa tog područja teče ovako: idući od Ogulina nakon štokavskog Otoka, čakavskih Oštarija, Čakovca, Skradnika, Kukače, Tounja i Potoka te ponovo štokavskih Gornjih i Donjih Dubrava, čakavsko-kajkavsko područje širi se od Duge Gore na desnoj obali Dobre preko Generalškoga Stola tako da prelazi Mrežnicu i zahvaća kao južna međašna sela Kejiće, Mateško Selo, miješani štokavski i čakavsko-kajkavski Marlovac. Od Lučice granica teče Koranom prema sjeveru (Cerovac, Žabljak, Šćulac, Križ Koranski, Carevo Selo, Barilović, Gornji i Donji Velemerić, Ladvenjak). Kod Ladvenjaka međa se prenosi na desnu obalu Korane obuhvativši Zastanje, mješoviti čakavsko-kajkavski i štokavski Cerovac Tušilovički, zatim Goljake i Jelaše na samom južnom prilazu Karlovcu, te Gornje Mekuše, Kamensko i djelomično Skakavac gdje se ovaj govor miješa sa štokavskim“ (Težak 1981: 177–178).

između Gorskog kotara i Kupe, a onda između Kupe i mora; na jugoistoku zahvaćalo je dio Hrvatske i Bosne, sve do rijeke Sane i Une, istočno od Une uz njezin gornji tok, a potom se skrećući prema zapadu nastavljalo usporedno s Cetinom do izbijanja na more (Lukežić 2015: 225). Unutar čakavskoga narječja u starojezičnom razdoblju razvila su se i tri velika prostorno-jezična kompleksa – sjeverozapadni, jugoistočni i središnji čakavski kompleks, od kojih se svaki sastojao od još nekoliko autohtonih dijalekata sa specifičnim lokalno ograničenim inovacijama (*ibid*: 227). Dugoreško područje pripada srednjočakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, ujedno i najrasprostranjenijem čakavskom dijalektu, koji je na kontinentalnom prostoru obuhvaćao govore u Gorskom kotaru, Pokuplju, Pounju i Lici, a osim po vlastitim inovacijama karakterističan je po i sjedinjavanju inovacija sjeverne i južne provenijencije, tako da su u njemu zastupljene sve stare općečakavske, samo čakavske i ne samo čakavske značajke (*ibid*: 249).

Dosad je rečeno da se dugoreški govor određuje kao prijelazni čakavsko-kajkavski, što znači da je njegova čakavska osnovica morala biti izlagana inonarječnim utjecajima, odnosno morala je graničiti s kajkavskim. No da bi se utvrdilo je li oduvijek granica kajkavskoga narječja presijecala područje Duge Rese ili je to pojava novijega postanja, potrebno je utvrditi još nekoliko međa čakavskoga i kajkavskoga narječja.²⁵ Mijo Lončarić, jedan od najvećih hrvatskih kajkavologa, bavio se kratko i ličkom čakavštinom, pa je zapisao da je prije velikih seobi cijela Lika bila neosporno čakavska te da je kajkavsko-čakavska granica svakako bila znatno sjevernije od Like, povezana vjerojatno višim planinama, iako ne toliko izraženim (Lončarić 2010: 153). Dalibor Brozović tvrdio je da je ta granica tekla nešto južnije od Kupe i od Save na potezu od ušća Kupe do ušća Une, a Lončarić (1966: 165) – napomenuvši da je tu postojao zaseban kajkavski tip – liniju bitno skraćuje, ucrtavši ju od Vrbovskog preko Generalskog Stola, Petrove gore i Zrinske gore, do Hrvatske Kostajnice.

²⁵ U 15. se stoljeću kajkavsko narječje prostiralo na sjeverozapadu Hrvatske (Hrvatsko zagorje, Međimurje, Podravina, Turopolje i zapadna Posavina), na jugozapadu (Prigorje i Gorski kotar) te u zapadnoj Slavoniji, a graničilo je sa starom štokavštinom na istoku, na zapadu sa slovenskim govorom i na jugu s čakavskim narječjem (usp. Lukežić 2015: 251).

Slika 6. Vjerojatan predmigracijski raspored narječja (Lončarić 1966: 38)

No situacija se početkom 15. st. počinje uvelike mijenjati zbog naglih prodora Osmanskoga Carstva preko prostora jugozapadne Europe prema srednjoj Europi. Starosjedilačko je stanovništvo u potrazi za sigurnošću pred tim osvajanjima bježalo ponajviše u pravcu sjevera i sjeverozapada, pa se dijalektna slika predmigracijskoga i postmigracijskoga stanja naglo preobličila. Zbog toga su se odjednom zajedno našli istodijalektni i raznodijalektni govori koji se ranije nisu ni dodirivali (Moguš 1995: 53). U tom srednjojezičnom razdoblju prostor središnjeg ikavsko-ekavskog dijalekta najjače je osjetio osmanska naviranja, njega se konstantno pljačkalo i palilo, zbog čega su naselja od Otočca, Ogulina, Generalskog Stola, istočno i južno od karlovačkog područja, do Bihaća i Une, gotovo opustošena (Lukežić 2015: 277). Međutim, već sredinom 16. st. počinje ovamo postepeno doseljavati novo stanovništvo s juga i istoka, i to s čakavsko-kajkavskoga, čakavskoga (iz Pounja i Like), čakavsko-štokavskoga i štokavskoga područja, pa se govori preostali na nekad kompaktnu terenu poslije migracija i u 20. st. doimlju kao veće ili manje oaze u prostoru pokrivenu uglavnom novopridošlim istočnoštokavskim istočnohercegovačkim dijalektom (usp. Lončarić 1996: 166).

7. DUGA RESA NA KARTI ČAKAVSKOGA NARJEČJA

Božidar Finka i Milan Moguš objavili su članak „Karta čakavskog narječja“ – prvo kao dodatak knjizi „Čakavsko narječje“ (1977) Milana Moguša, a potom i kao pretisnuto samostalno izdanje (1981) – u kojemu određuju granice teritorija čakavskoga narječja, gdje se

i kuda prostire i do kuda sve dopire. Njihov se pristup od dotadašnjih isticao jer nisu povlačili oštre linije razgraničenja čakavskih govora od nečakavskih, već su nastojali obuhvatiti svaki pojedini mjesni govor koji je na bilo koji način moguće svesti pod čakavski nazivnik. Razlog tomu je što se unutar uvriježenih čakavskih granica susreću govori s nečakavskim osobinama, ili pak govori u kojima se istovremeno nalaze i isprepliću osobine različite dijalekatske pripadnosti, tj. čakavsko-nečakavske. Na taj se način ne isključuje supostojanje govora s nečakavskim osobinama i „omogućava da se po istom postupku označe na obuhvaćenom području i mjesta nečakavske govorne pripadnosti, odnosno da se utvrdi stupanj i vrsta čakavsko-nečakavskih interferencija“ (Finka, Moguš 1981: 49–50).

Osim toga, utvrđeni su i lingvistički kriteriji prema kojima se određuje pripadnost čakavskom narječju. Na temelju njih osobine govora dijele se na isključivo čakavske i na one koje su mogu utvrditi kao čakavske u kombinaciji s onima koje su isključivo čakavske. Osam je takvih kriterija (*ibid*: 51–54):

- 1) upotreba zamjenice *ča* odnosno *ca* ili samo *zač* odnosno *zac*
- 2) čakavska akcentuacija koja se ogleda u: a) troakcenatskom sustavu i/ili b) starom mjestu akcenta i/ili starom akcenatskom inventaru pri pomaku siline
- 3) čakavski refleksi jata za koje je karakterističan: a) ikavsko-ekavski odnos po pravilu, b) dosljedna uporaba ekavizama, ikavizama ili jekavizama
- 4) čakavski izgovor fonema (*t*)
- 5) prijelaz *ę* u *a* iza *j*, *č*, *ž*
- 6) upotreba oblika *bin*, *biš* – *bimo*, *bite* pri tvorbi kondicionala
- 7) prijelaz *đ* u *j*
- 8) izostanak afrikate *ž*

Prema tim kriterijima određen je i stupanj čakavnosti mjesnih govora, a zastupljenost kriterija u pojedinom govoru formirala je tri skupine u koje su oni raspodijeljeni:

- prva skupina nosi znak ○, a imaju ga govori: a) koji imaju sve navedene osobine, b) koji imaju *ča* odnosno *ca*, koji nemaju *ča* odnosno *ca*, a imaju *zač*, čakavsku akcentuaciju i čakavski refleks jata
- druga skupina nosi znak □, a imaju ga govori: a) koji nemaju *ča*, a *zač* se javlja sporadično, b) koji nemaju *ča* ni *zač*, a imaju čakavsku akcentuaciju i čakavski refleks

jata, c) koji uz čakavsku akcentuaciju imaju barem jednu od ovih osobina: čakavsko *t'*; prijelaz *ε* u *a* iza *j*, *č*, *ž*; *bin*, *biš* – *bimo*, *bite*

- treća skupina ima znak \triangle , a uključuje govore s nekom od navedenih osobina koje nisu uključene u kombinacije za prve dvije skupine ili su neke od uključenih sporadične

Duga Resa je uvrštena u potonju skupinu. No treba primijetiti dvije stvari: prvo, s istočne i južne strane okružuju je naselja koja pripadaju drugoj skupini, a sa zapada ona koja pripadaju prvoj skupini, dakle dijelovi sa znatno većim udjelom *čakavnosti*; drugo, gotovo sva su obližnja naselja bila nekad u sastavu dugoreške općine, a brojni njihovi stanovnici sada su građani Duge Rese. Govor je zbog toga djelomično izmijenjen i neke je čakavske karakteristike iz prvih dviju skupina moguće je posvjedočiti u većoj mjeri, što znači da bi potencijalne preinake na karti bile moguće. U nastavku će se rada zato detaljno razložiti i oprimjeriti sve čakavske i nečakavske karakteristike na dugoreškom području.

Slika 7. Detalj na Karti čakavskog narječja (Moguš 1977: 97)

8. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I INFORMATORI

Terensko se istraživanje na području Duge Rese u navratima provodilo od veljače 2017. do siječnja 2020, a čitav proces bilježenja potaknut je radom na seminarskom dijelu kolegija „Hrvatska dijalektologija I“ i „Hrvatska dijalektologija II“ profesorice Mire Menac-Mihalić. Diktafonom je sniman svakodnevni spontani govor ili razgovor pojedinaca, a razgovaralo se

uglavnom o temama koje su informatorima bliske, kako bi ublažila potencijalna napetost zbog snimanja i ostvarila što realnija predodžba govora. Snimanje je unaprijed najavljeno i odrađeno uz sugovornikovo dopuštenje, a ciljano se razgovaralo s osobama starije životne dobi koje nisu mijenjale mjesto stanovanja ili su se tek jednom selile iz obližnjih naselja u Dugu Resu, čime je donekle izbjegnuta snažan utjecaj standardizacije. Rezultat samostalnog istraživanja ukupno su 233 minute snimljenog razgovora s četiri govornika, iako se mogu na dijelovima čuti i drugi prisutni pojedinci čije su replike uglavnom izdvojene ili izrezane.

Međutim, tijekom četveromjesečnog rada na mjestu nastavnika hrvatskoga jezika u Osnovnoj školi „Ivan Goran Kovačić“ Duga Resa, s učenicima osmih razreda ostvaren je sličan projekt. Naime, za vrijeme obrade nastavne jedinice koja razlaže i definira hrvatska narječja, dijalekte i govore, pažnja se pokušala usmjeriti i na specifičnost dugoreškoga govora, njegov položaj unutar triju narječja i osnovna prepoznatljiva obilježja. Budući da većina učenika stanuje upravo na području Duge Rese ili u okolnim naseljima, krajnji je zadatak bio snimiti kratak razgovor sa starijim ukućanima, susjedima ili poznanicima te na unaprijed izrađenim uručcima ucrtati na kartu točno boravište govornika i upisati o njima osnovne podatke. Marljivošću i trudom prikupljena su tako 24 kvalitetna zapisa s više od 250 minuta razgovora, što je uvelike pridonijelo upotpunjavanju konačne slike ovog istraživanja. S druge strane, peti su se razredi istovremeno prihvatili izrade ilustriranog dugoreškoga rječnika. Bilo je potrebno ponajprije starije članove obitelji pitati koje su to tipične *starinske* dugoreške riječi, zapisati ih, a potom u školi abecedno razvrstati i osmisliti izgled rječnika. Radom u grupama uz nastavnikovu je pomoć odabrano i ispisano više od 150 riječi, poslušani su zvučni zapisi u kojima su te riječi posvjedočene te su pisane i čitane kratke priče s dijalozima u kojima se nastojalo dugoreški govor oživjeti. Želja je bila u učenicima probuditi svijest o važnosti čuvanja i prepoznavanja njihova govora i dijalekata, o bogatstvu običaja, vrijednosti posvećivanja vremena starijima, ali i njegovanju jednog jezičnog identiteta.

8.1. Informatori (govornici)

Prvi informator je Tomo Bišćan, rođen 1935. u Resnicama, selu nedaleko od Barilovićkog Cerovca, desetak kilometara udaljenog od Duge Rese. Godine 1970. preselio se u Dugu Resu i otad stanuje u njoj.

Druga je informatorica Mara Bišćan (djevojački Matešić) rođena je 1945. u Zastinju, naselju smješteno desetak kilometara istočno od Duge Rese, u koju se također preselila 1970.

Preostalih dvoje govornika željeli su ostati anonimni, ali su dopustili iznošenje osnovnih podataka, pa je tako treća informatorica rođena u Mračinu 1939, a četvrti informator u Dugoj Resi iste godine.

8.2. Cilj istraživanja i pristup snimljenom materijalu

Cilj je istraživanja, kao što je već rečeno, istražiti, snimiti, transkribirati te fonološki i morfološki analizirati dugoreški govor. Na taj način nastoje se upotpuniti dosadašnje spoznaje koje, često zbog ograničenosti duljine teksta ili manjka vremena, nisu uspjele obuhvatiti i preciznije odrediti pojedinosti ovoga govora. Zbog količine prikupljenih zvučnih zapisa neće se moći transkribirati čitavi razgovori, nego će se izdvojiti tek poneki kraći dijelovi koji će funkcionirati kao reprezentativni uzorci. Osim toga, brojni oblici riječi i ostvaraji glasova zapisivani su u bilješke tijekom kasnijih spontanijih razgovora za kojih diktafon nije bio uključen ili snimanje nije bilo planirano, stoga velik broj primjera koji se spominju u radu a nisu zabilježeni u transkribiranom dijelu teksta, potječu upravo iz tih bilježaka ili preostalih dijelova snimaka. Snimljeni su zapisi preslušani nekoliko puta, a potom su transkribirani u skladu sa znakovima hrvatske dijalektološke transkripcije dostupne u Menac-Mihalić, Celinić (2012: 26–28).²⁶ Valja naglasiti i da predani radovi učenika nisu ulazili u ovaj korpus tekstova niti je anonimnost njihovih informatora narušena; korišteni su jedino pojedini izrazi ili oblici riječi koji nigdje drugdje nisu zabilježeni, a služe kao potvrda određenog stanja ili teze.

8.3. Transkripcija

ɑ – a pomaknuto nazad, glas između *a* i *o* (bliže *a*)

ɛ̞ – otvoreni vokal *e*, glas između *e* i *a* (bliže *e*)

ɛ̝ – zatvoreni vokal *e*, glas između *e* i *i* (bliže *i*)

o̞ – zatvoreni vokal *o*, glasi između *o* i *u* (bliže *o*)

ə – poluglas šva

eksponent – vokal reduciran po kvantiteti ili slabije artikuliran suglasnik

ǰ – jat

²⁶ Glavni dijelovi teksta ispisani su crnom bojom u kurzivu, replike prisutnih sugovornika pisane su bez kurziva, a sivom su bojom naznačeni slabije čujna ili lošije artikulirana mjesta na snimci, uključujući i pojedine glasove i cijele riječi.

ɛ – prednje praslavenski nazal

o – stražnji praslavenski nazal

ь, ъ – jerovi, poluglasi

* – praslavenski oblik

l̥ – samoglasno l

r̥ – samoglasno r

l̥, n̥ – palatalno l i n

x – bezvučni velarni spirant h

ː dugi naglasak

ˈ kratki naglasak

ˉ zanaglasna dužina

9. FONOLOGIJA

U ovom dijelu rada donosi se fonološka analiza govora. Prvo se prikazuje zastupljenost zamjenice *ča* u dugoreškom govoru, a potom se opisuju vokalizam, konsonantizam i prozodija, pri čemu se svaka od tih sastavnica još dodatno razlaže s obzirom na inventar, realizaciju, distribuciju i dijakroniju.

9.1. Sudbina zamjenice *ča*

Upitno-odnosna zamjenica *ča* kriterij je najvišeg ranga pri određivanju čakavskoga narječja i vodi se kao „čista drugost“, što znači da se javlja jedino u čakavskom narječju i da je oblikom drugačija od svih istoznačnih zamjenica u drugim slavenskim sustavima (Finka, Moguš 1981: 51). Iako je čakavnost dugoreškoga govora neupitna, na čitavom se njegovu području pojavljuje zamjenica *kaj*, a pripadnici tih govora, kako je rečeno, uglavnom se smatraju i nazivaju kajkavcima. *Ča* se danas još donekle čuva u Vukovoj Gorici (*čà dèlaš*, ali i *kàj dèlaš*), naselju u sastavu Općine Netretić koja se pored hrvatsko-slovenske granice smjestila uz rijeku Kupu.²⁷ Sredinom prošloga stoljeća slično je bilo i u Prilišću, prvom naselju na

²⁷ „Smatra se da su Vukogoričani doselili iz Bosne, odakle su donijeli i svoje bosansko čakavsko narječje u kojem i danas čuvaju, jedini u ovom kraju – *ča*“ (Perušić 1990: 36).

sjeveroistočnoj strani Vukove Gorice, ali zbog smanjenja broja stanovnika i utjecaja okolnih naselja u kojima se *kaj* ustalilo, *ča* je ubrzano počelo iščezavati.

Šireći se iz političnog, kulturnog i crkvenog središta – Zagreba, *kaj* je potisnuo *ča* na potezu od Pribića, Ozlja i Novigrada, sve do Dubovca, Belaja, Bosiljeva i Ogulina. Međutim, *kaj* se počeo intenzivnije koristiti još u doba posljednjih Zrinskih i Frankopana, kada su nakon neuspjele urote zrinsko-frankopanski gradovi prešli u ruke njemačkih i mađarskih feudalaca, čime *ča* više nije bila gospodska riječ i povlačila se dublje u udaljenija i zabitnija sela (Težak 1981: 171). Upotreba *ča* jenjavala je dakle zbog tada znatno otmjenije kajkavske zamjenice, što se odrazilo u konačnici i na Dugu Resu, čiji ju je građanski sloj prihvatio vrlo brzo. No sličnu je pojavu moguće uočiti i u 21. stoljeću: *kaj* u dugoreškom govoru, posebno među mladima koji srednju školu pohađaju u Karlovcu, sve više počinje zamjenjivati *šta*.²⁸ Ipak, to nije pravilo, jer dok pojedinci *šta* (rjeđe *što*) možda smatraju prestižnim, drugi njegovu upotrebu gotovo optužuju, svjesno ga odbacujući kao nešto suviše gradsko i izvještačeno, nešto što ne pripada.

Treba naglasiti da *ča* – unatoč brojnim političkim i kulturološkim promjenama, ali i onim psihološke i sociološke prirode – nije dokraja nestala iz ovoga govora, jer drugačiju sudbinu imale su riječi složene s tom zamjenicom. Tako se ona još uvijek dobro čuva u upitnim prilogima (akuzativni prijedlog + *ča* uz redukciju vokala *a*) poput *zāč* (*zāč je to tu*) i *nāč* (*nāč si to mēnil*).²⁹ Primjeri poput *poč*, *vač* (*uč*), *uzač* i *krozač* pojavljuju se rijetko i češći su u vezama s *kaj*. Na to je obilježje upozorio još Antun Mažuranić 1843, jer bez obzira na to koja se upitno-odnosna zamjenica u nominativu koristi, većina čakavskih govora čuva navedene oblike priloga koji su uvijek dobri indikatori pri određivanju izvornosti čakavskoga narječja (usp. Moguš 1977: 23). Osim toga, u genitivu zamjenice *ča* pojavljuje se katkad i oblik *česa* (uz *čega*), premda je to danas rijetko i vezano je uglavnom uz stanovništvo doseljeno s juga bivše općine (npr. Barilovički Cerovac). Dugorešanima su, kao i ostalim čakavcima, bliski oblici *niš* i *neš* (potonji oblik frekventniji je u govoru mlađih stanovnika), dok oblici *nikaj* i *nekaj* uopće nisu zabilježeni.

²⁸ U karlovačkom govoru koegzistiraju dvije osnovne grupe: čakavsko-kajkavska (obuhvaća relativno malen sloj staroga stanovništva) i štokavska (nositelji su direktni doseljenici, ali i karlovački štokavci čiji su preci u znatnijem broju počeli dolaziti u Karlovac već u 18. stoljeću; to stanovništvo je novoštokavsko, ijekavsko, sa svim bitnim karakteristikama štokavskog dijalekta). Te se dvije grupe u svakodnevnom kontaktu prožimaju, ali štokavski govori, poduprti prestižem standardnoga jezika, djeluju znatno snažnije (usp. Finka, Šojat 1973: 78).

²⁹ U naseljima južno od Kupe te se složence dobro čuvaju, dok su s tla sjeverno od Kupe, iz sjeveroistočnog dijela luka te rijeke (Ozalj, Hrašće, Jaškovo) i iz prigradskih karlovačkih sela potpuno istisnute (Težak 1981: 176).

9.2. Vokalizam

9.2.1. Vokalski inventar i realizacija

Vokalski inventar dugoreškoga govora odgovara uglavnom inventaru hrvatskog standardnog jezika, a sastoji se od 5 kratkih i 5 dugih vokala:

kratki: \acute{a} , \acute{e} , \acute{i} , \acute{o} , \acute{u}

dugi: \grave{a} , \grave{e} , \grave{i} , \grave{o} , \grave{u}

No gotovo svi vokali imaju još nekoliko inačica, odnosno fonetskih realizacija. Tako se primjerice *a* ($\text{pr}\acute{\text{a}}\text{vi}$, $\text{p}\acute{\text{a}}\text{zi}$) pod dugim naglaskom može realizirati kao a , dakle pomaknuto nazad, između *a* i *o*, iako bliže *a* ($\text{Ba}\acute{\text{n}}\acute{\text{q}}\text{v}\acute{\text{c}}\acute{\text{i}}\text{c}$, $\text{zab}\acute{\text{q}}\text{v}\acute{\text{l}}\text{ali}$, $\text{p}\acute{\text{q}}\text{sal}$). Nadalje se *e* ($\text{vr}\acute{\text{e}}\text{mena}$, $\text{p}\acute{\text{e}}\text{tem}$) može ostvariti kao otvoreno e ($\text{rasp}\acute{\text{e}}\text{laj}$, $\text{p}\acute{\text{j}}\text{e}\text{smice}$, $\text{j}\acute{\text{e}}\text{demo}$) i zatvoreno e ($\text{z}\acute{\text{e}}\text{lje}$, $\text{r}\acute{\text{e}}\text{pu}$), s time da potomje graniči s diftongom ie ili u njega prelazi, što se na trenutke dobro može čuti u razgovoru s informatoricom rođenoj u Zastinju ($\text{m}\acute{\text{i}}\text{e}\text{so}$). Kratko *i* ostvaruje se otvorenije nego u standardnom jeziku, premda ne u potpunosti otvoreno (imal , $\text{d}\acute{\text{i}}\text{m}\acute{\text{n}}\text{akov}$, $\text{s}\acute{\text{i}}\text{t}$, $\text{l}\acute{\text{i}}\text{tru}$). Šojat (1997: 196) navodi da je u nekim govorima *i* zbog svoje otvorenosti čak prešlo u *e* (*pre nas* 'pri nama', *prosenac* 'prosinac' čuje se u Lončar Brdu i Netretiću). S druge strane, *o* ($\text{k}\acute{o}\acute{\text{n}}\text{ov}$, $\text{d}\acute{o}\text{jdu}$) se može ostvariti kao zatvoreno o , glas između *o* i *u* ($\text{s}\acute{\text{u}}\text{sedov}$, $\text{k}\acute{o}\text{l}\acute{\text{i}}\text{ca}$, $\text{nog}\acute{o}\text{met}$), a katkad se pojavljuje njegova diftonška realizacija, najčešće s oslabljenom artikulacijom prvoga člana ($\text{d}\text{u}\text{o}\text{jdem}$, $\text{m}\text{u}\text{ore}$, $\text{n}\text{u}\text{o}\text{ć}$). Jedino je *u* ostvaren bez fonetskih realizacija ($\text{n}\acute{\text{u}}\text{tri}$, $\text{b}\acute{\text{u}}\text{diju}$).

Samoglasno *r* može biti dugo i kratko, a realizira se bez popratnog vokala ($\text{r}\acute{\text{d}}\text{a}$, $\text{v}\acute{\text{r}}\text{pa}$, $\text{t}\acute{\text{r}}\text{s}$, $\text{b}\acute{\text{r}}\text{k}$, $\text{c}\acute{\text{r}}\text{kva}$, $\text{s}\acute{\text{r}}\text{p}$). Jedini primjer u kojemu uz *r* dolazi vokal zabilježen je na zemljovidu iz 1864. u obliku *Cirkvenog sela*, koje se smjestilo uz župu Svetog Petra Mrežničkog.

9.2.2. Distribucija vokala

Zamjene vokala nisu učestale, ali se ipak provode, pa tako umjesto *o* ponekad dolazi *u* (npr. $\text{s}\text{m}\acute{\text{e}}\text{num}$, $\text{k}\acute{\text{u}}\text{lko}$, $\text{t}\acute{\text{u}}\text{lko}$). Dijalektolozi su navodili da su u dugoreškom govoru zastupljene promjene u ličnim zamjenicama $\text{on} > \text{un}$, unaj , u instrumentalu imenica muškog i ženskog roda, npr. $\text{čovik} > \text{čovikum}$; $\text{žena} > \text{ženum}$, što je potvrđeno tek u jednom izrazu informatrice podrijetlom iz Mračina ($\text{s}\text{t}\acute{\text{u}}\text{m}\text{sn}\acute{\text{a}}\text{gum}$). Vokal *a* zamjenjuje se vokalom *o* u riječi Kamánje, općini u Karlovačkoj županiji, a Šojat (1986: 46) navodi i da je tipična zamjena vokala *e* u njemačkom nastavku *-er* u *a* (u germanizmima poput $\text{c}\acute{\text{u}}\text{kar}$, $\text{c}\acute{\text{u}}\text{kra}$; $\text{š}\acute{\text{n}}\acute{\text{a}}\text{jdar}$, $\text{š}\acute{\text{n}}\acute{\text{a}}\text{jdara}$). Iako

se rijetko pojavljuju, prisutne su i poneke kontrakcije vokala (*nĭ* u značenju *nije*, djelomično i *ki* u značenju *kao*).

Proteza je također prisutna: ispred početnog vokala *u* dodaje se protetsko *v* (*viĵe/viĵac*, *vĭvo/vĭho* uz *ĭvo*, *vĭra*, *vuĉitĕĭica*), ali se u slučaju prefiksacije proteza ne provodi (*naĭĉit*, *preĭzak*). Protetsko *x* nije zastupljeno, a protetsko *j* pojavljuje se u imenima tipa *Jĭve* i *Jĭna*, iako je moguća i njegoova pojava u prilogu *jĭpet*. Tipično je za dugoreški govor i gubljenje vokala, ponajviše nenaglašenog *i* u sredini riječi među konsonantima (*šĕn'ca*, *ditĕl'na*, *razĭm't*); drugi vokali rijetko ispadaju: vokal *u* u inicijalnom položaju (*nĭk*, *nĭtri*) i u medijalnom (*kukĭr'za*, *kukur'zĭna*), vokal *o* u finalnom slogu (oblici *kĭk*, *tĭk*, *tĭm*, *sĭm* pojavljuju se češće u govoru mlađih stanovnika), te u medijalnom položaju vokal *e* u (*dĭjd'mo*, *dĭl'ko*) i vokal *a* (*mĭr'li* 'morali').

9.2.3. Dijakronijski pregled

Refleks jata (*ě*) na čakavskom je području dao različite rezultate, a u Hrvatskom primorju, na potezu od Rijeke, odnosno Bakra do Senja, kod čakavaca u Gorskom kotaru i u Lici, na svim Kvarnerskim otocima (osim Cresa i sjevernog Lošinja) te na otocima zadarskog arhipelaga, izgovor glasa *ě* je ikavsko-ekavski (Moguš 1977: 38–39). Navedenom području treba pridodati i kontinentalni pojas koji se proteže od Otoka na Savi kod Bregane do Zagorja kraj Ogulina (Težak 1981: 175), čime se dakako i Duga Resa ubraja u skupinu govora u kojoj se *ě* dvojako reflektirao. Tu pojavu objasnili su L. Jakubinski i K. H. Meyer, ali ne kao spoj dvaju refleksa, nego kao rezultat zakonitosti koja je i inače potvrđena na slavenskom području. Tako je uspostavljeno Jakubinski-Meyerovo pravilo kojemu dijalektolozi pristupaju kao izrazito čakavskoj osobini:

$$\check{e} + t, d, n, l, r, s, z, st, zd + a, o, u, \emptyset = e$$

U svim drugim slučajevima, pa i na kraju riječi, *ě* je dao *i*. Ovo su neki zabilježeni primjeri:

- ispred *t*: *lĕto*, *cvĕt*
- ispred *d*: *srĕda*, *dĕd*
- ispred *n*: *sĕno*, *Vĕnac*
- ispred *l*: *bĕl*, *zdĕla*
- ispred *r*: *potĕrat*, *vĕrovat*
- ispred *s*: *lĕska*, *lĕs*
- ispred *z*: *trĕzan*, *žĕlezni*
- ispred *st*, *zd*: *mĕsto*, *zvĕzda*

Ikavski refleks jata ostvaren je u riječima *lĭpo*, *vriĉa*, *dĭca*, *nĕdiĭa*, *sviĉa*, *pĭsiĉ*.

Međutim, u dugoreškog govora moguće je čuti i brojne nedosljednosti i odstupanja od navedenog pravila pa se tako u nekim riječima ostvaruju dublete s ikavskim i ekavskim refleksom (*zvīzda* i *zvēzda*, *mlīko* i *mlēko*, *mīsec* i *mēsec*), pri čemu valja naglasiti da je ikavski refleks u konačnici ipak učestaliji.

Pojava jekavskog refleksa može se smatrati isključivo utjecajem standarda (*tjēral*, *pjēvati*).

Osim toga, u čakavskom narječju, više nego u drugim sustavima, postoji tendencija jake vokalnosti da se vokal realizira na mjestu poluglasa u slabom položaju.³⁰ Refleks nekadašnjih poluglasa u dugoreškog govora najčešće je *a* (*sāv*, *pōsal*, *tānak*, *kādi*, *snāja*, *tāst*, *dōbar*). Ivan Brabec (1964: 325) je govornike područja u kojemu su se poluglasi tako reflektirali nazvao *akavcima*, a jednu grupaciju *akavaca* smjestio je zapadno od Korane, što uključuje i Dugu Resu i naselja u njezinu sastavu. Dijalektolozi poput Šojata i Težaka bilježili su na ovim prostorima oblike poput zamjenice u I jd. *manom* i *manum*, ili glagola u 1. l. jd. prezenta *zamem*, ali u provedenom istraživanju zabilježeni su samo oblici *mēnom* i *zēmēm*, što znači da je najvjerojatnije došlo do ujednačavanja u tim zamjenicama (*mēne*, *mēni*, *mēnom*) i glagolima (*zēt*, *zēmēm*, *zēmeš*, *zēme*, *zēmēmo*, *zēmete*, *zēmu/zēmeju*).

Valja istaknuti i da na mjestu staroga prijedloga **və* dolazi *u* (*u fābriku*, *u Pavūriji*), dok na mjestu prefikasa **və-* i **u-* stoji \emptyset (čēr 'jučer') i *u* (*ūtorak*). U krajevima u kojima se zamjenica *ča* bolje čuva u upitnim priložima, prijedlog *və* dao je i *v* (*vač* uz *uč*) (Šojat 1986: 45).

Prednji nazal ϵ dao je u dugoreškog govora vokal *e* (*jēzik*, *mēso*, *pōčet*, *žēt*), ali u samo jednoj riječi zabilježen je i prijelaz ϵ u *a* po formuli $j, \check{c}, \check{z} + \epsilon = a$ (*jáčmen*). Težak (1977: 35) je upozorio na činjenicu da se toj pojavi nije pridavala osobita važnost, ali je ona u prošlosti bila znatno zastupljenija i sustavno se provodila na čitavom čakavskom terenu, stoga ju treba ubrojiti u temeljne čakavske odlike.

Refleks stražnjeg nazala φ i samoglasnog l u dugom i kratkom slogu izjednačeni su u vokalu *u* (φ : npr. *rūka*, *pūt*, *želūdac*; l : npr. *sūza*, *žūt*, *dūgo*). No Šojat (1974: 92) je naglasio i

³⁰ Poluglasi ili polusamoglasnici (jerovi) mogu biti u jakom i u slabom položaju. U jakom su položaju bili kada su bili naglašeni ili kada su, bez obzira na naglasak, bili u slogu ispred sloga *s jerom* u slabom položaju (npr. *dънъ*). U slabom položaju bili su na kraju nejednosložne riječi (npr. *отъчъ*) ili u nenaglašenom položaju pred slogom u kome se nalazi puni vokal ili jedan od jerova u jakom položaju (npr. *въздъхъ*) (Damjanović 2005: 60).

da se na mjestu nekadašnjega infiksa *-nq-* u glagolima druge vrste ostvaruje infiks *-ni-*, što je potvrđeno i u dugoreškom govoru (*dignit, gàsnit, zìnit, mánknt*).

9.3. Konsonantizam

9.3.1. Inventar

Suglasnički inventar dugoreškog govora čine 23 suglasnika, među kojima je 8 sonanata (*v, j, l, ʎ, r, m, n, ñ*) i 15 konsonanta (*b, p, d, t, g, k, f, s, š, z, ž, ź, c, č, ć*).

ZATVORNICI										
	Zvonačnici				Šumnici					
	usni		nosni		zapornici		tjesnačnici		slivenici	
	približnici	protočnici		nosnici						
usnenici				m	b	p				
zubnousnenici	v							f		
(zubno)desnici		r	l	n	d	t	z	s		c
prednepčanici							ž	š		č
nepčanici	j		ʎ	ñ					ź	ć
jedrenici					g	k		x		
		trep-tajnik	boč-nici		zv.	bezv.	zv.	bezv.	zv.	bezv.

Tablica izrađena po uzoru na Težak, Babić (2003: 55).

Iako je broj suglasnika isti kao u većini čakavskih govora, inventar je ponešto drugačiji. Konsonant *x* tretira se kao rubni fonem jer se inače ne pojavljuje, ali u riječima *kuxiña* i *kuxati* redovito se čuje i kod starijih stanovnika. Nije zastupljen ni suglasnik *ź*, a zamjenjuje ga starije *j* ili češće novije *ź*.

9.3.2. Distribucija

- **Velar *x***

U određenom razdoblju razvitka govora velar *x* u potpunosti je nestao iz govorne strukture i zamijenjen je suglasnicima *j* ili *v*, ili se bez zamjene izgubio (\emptyset) (usp. Šojat 1986: 48). Ta se pojava sredinom prošloga stoljeća mogla primijetiti na gotovo čitavom području Duge Rese, a danas se – ponajviše zbog utjecaja standardnoga jezika i nekih izvanjezičnih faktora – vezuje uglavnom uz starije stanovništvo, ili ono mlađe, koje boravi na periferiji

grada i u okolnim naseljima.³¹ Upravo je zbog te sve učestalije pojave uvršten u konsonantski inventar kao rubni fonem.

U istraživanom govoru u inicijalnom položaju *x* ili je potpuno izgubljen (*iža*, *iljada*, *lāče*), ili se pak pojavljuje sporadično (*xrāna*); u medijalnom položaju moguće su alternacije *x > j* (*snāja*), *x > v* (*suvārki*) ili *x* (*kūxala*). U finalnom položaju prešao u *j* (*grīj* 'grijež', *órij*), *v* (*sūv*, *kriuv* ali i u paradigmama poput N mn. *mūva*, *būva*, G mn. *mūv*, *būv*), potpuno je nestao (*òdma*, *grà*), a pokatkad se i pojavljuje (*strāh*).

- **Završno -l**

Iako se završno *-l* dugo smatralo isključivo čakavskom osobinom, danas je jasno da ga poznaju i kajkavsko i štokavsko narječje. Završno se *-l* javlja u dvjema skupinama: u imenicama s pridjevima i u muškom rodu glagolskog pridjeva radnog. Te grupe podijelile su i čitavo čakavsko narječje na dvije velike zone – prva je ona u kojoj se u imenicama i glagolskim pridjevima bez izuzetka čuva završno *-l*, dok se u drugoj *-l* u imenicama čuva, a u glagolskim pridjevima izostaje.³² U dugoreškom govoru završno *-l* čuva se beziznimno:

- a) imenice s pridjevima: *kòtal*, *pòsal*, *dèbel*, *tòpal*, *nāgal*
- b) glagolski pridjev radni: *okrēn'l*, *zagáz'l*, *grēštal*, *divānil*, *razmītal*

- **Završno m**

Završno *-m* u dugoreškom se govoru čuva (npr. *čūjem*, *nīsam*, *dēlam*, *sa sikirom*, *nògom*). Iako se prijelaz završnoga *-m* u *-n* shvaća najčešće kao čakavska izoglosa, u kontinentalnom je dijelu srednjoločakavskog ikavsko-ekavskog dijalekta rijetkost, a jedan od Dugoj Resi najbližih primjera tog dokidanja opozicije u dočetnoj poziciji zabilježen je tek u Vukmaniću i Knez-Gorici (*čuvan*, *razumin*, *nosin*, *ja son*, *s njin*) (Težak 1957: 421).

- **Skupovi čr-, čr- i žr**

Gotovo svi dijalektolozi koji su se imalo bavili dugoreškim govorom navode da se u njemu redovito zadržava skup *čr-* (Težak 1981: 174), ili da se u većoj ili manjoj mjeri oko Duge Rese i Generalskog Stola javlja prijelaz u *cr-*, premda je *čr-* još uvijek češće (Lisac 2009: 102). Međutim, tijekom istraživanja zabilježen je samo jedan primjer koji čuva *čr-*

³¹ Nekada se *x* moglo čuti tek u sjeverozapadnim dijelovima dugoreške općine – Bosiljevu, Vukovoj Gorici, Prilišću i Lončar Brdu (*ibid*).

³² „Druga zona ima završno *-l* u Nsg. dekliniranih riječi kao *vartal*, *stol*, *vol*, *misal*, *debel*, *tepal*, ali je bez njega u glagolskom pridjevu radnom: *moga*, *iša reka*, *steke*, *dviga*, *bi*, *hodi*, *govori*. To je opća situacija u govorima dalmatinskog otočja. Naravno, poneka su odstupanja moguća“ (Moguš 1977: 82).

(čřv). Posvjedočen je i oblik *črišna* u Novigradu na Dobri, u Dugoj Resi jedino *čišna* 'trešnja'. Sve ostale riječi sadrže *cr-* (*cřn*, *cřven*), što znači da je ta pojava, zasigurno pod utjecajem standardnog jezika, u nestajanju.

Stari suglasnički skup *žər ostao je nepromijenjen u glagolu *žérat*, a u ostalim je primjerima umetnut konsonant *d* (npr. *ždripčić*).

- **Rotacizam**

U intervokalnom položaju sekundarno se *r* od *ž* javlja u prezentu glagola *moći* kroz čitavu paradigmu: *mòrem*, *mòreš*, *mòre*, *mòremo*, *mòrete*, *mòreju*. Osim toga, postoji u govoru izraz *A ti bógara!*, koji snimkom nije direktno posvjedočen, ali ga je u starijih govornika moguće čuti kada se izražava iznenađenost ili zadivljenost. Riječ *bogara* dolazi od *boga* i naveska *-že*, koji potom rotacizmom (*bogare*) i vokalskom asimilacijom daje *bogara* (usp. Kuzmić 2009: 193).

- **Slabljenje napetosti i redukcija**

U ovom govoru česta je pojava i redukcija inicijalnoga konsonanta u riječima: *pšenica* > *šénica* ili *šén'ca*, *ptica* > *tica*, *ptić* > *tić*, *pčela* > *čela*, karakterističnima za prijelazno čakavsko-kajkavsko područje. Takvo odbacivanje suglasnika posljedica je jednog od temeljnih fonetskih pravila prema kojemu u istom slogu slabi napetost onih konsonanata koji su dalje od vokala, nekad do te mjere da se mogu izgubiti. Budući da suglasnički skupovi *pš-*, *pt-* i *pč-* imaju isti stupanj napetosti, reducira se onaj suglasnik koji je od samoglasnika udaljeniji, to jest u ovom slučaju početni (Moguš 1977: 86–87).

- **Sibilarizacija**

Sibilarizacija, odnosno II. palatalizacija, u dugoreškom se govoru u pravilu ne provodi (*dímńaki*, *òblaki*, *na nògi*, *na rúki*). Jedina potvrda sibilariziranja glasova zabilježena je u N mn. riječi *únuci* (uz *únuki*), koja se u tom obliku sve češće pojavljuje i među starijim stanovništvom.

- **Palatalizacija**

U imenicama se ova promjena također rijetko provodi (posvojni pridjev *strícov*), ali su zabilježeni pojedini primjeri palatalizacije sonanata *l* i *n*. U nekim riječima *l* > *ļ* (*glámļica*, *stòļnjak*, *gàbļec*, *kikļa*) i *n* > *ń* (*štāńga*, *gńój*, *gńúsan*, rjeđe *glámńica*).

- **Asimilacija i disimilacija**

Zabilježena je jedino asimilacija po mjestu tvorbe, i to u tri slučaja: u riječi *čl̂zma* (< *čizma*, *z* je asimilacijom *č* prešao u *ž*), *pòčmem* (< *počnem*, *n* asimilacijom prema *m*) i u primjeru *š ñimi* (< *s njima*, prijedlog *s* ispred *ñ* prelazi u *š*).

Disimilacija je gotovo jednako zastupljena, a pojavljuje se u skupovima *vn̂ > mn̂* ili *m̂l̂* (u već spomenutim primjerima *glavnja > gl̂mn̂a*, *gl̂m̂l̂a*); *mn̂ > m̂l̂* (*sum̂nam > ŝum̂lam*). Šojat (1986: 48) navodi i promjenu *tl > kl* u riječi *nakla* (*ne ŝidi n̂akli* u značenju *ne sjedi na tlu*), što je danas iznimno rijetko i čuje se jedino u pojedinaca starije dobi.

- **Obezvučenje završnih konsonanata**

Ova pojava nije tipična za dugoreški govor, ali su zabilježena dva primjera obezvučenja zvučnog konsonanta *d* ispred bezvučnih (*k̂at sam b̂ila*; *n̂azat*).

9.3.3. Realizacija konsonanata

Približnik *v*

<i>n̂ekva</i> 'nekakva' zam. N jd. ž. r.	<i>sv̂etka</i> 'blagdana' im. G jd. m. r.
<i>pri vr̂ića</i> 'pored vreća' im. L mn. ž. r.	<i>òvega</i> 'ovoga' zam. G jd. m. r.
<i>v̂uru</i> 'sat' im. A. jd. ž. r.	

Približnik *j*

<i>ĵili su</i> 'jeli su' gl. perf. 3. l. mn.	<i>ĵuva</i> 'juha' im. N jd. ž. r.
<i>dr̂ajsana</i> 'loše vino' im. A jd. m. r.	<i>nasl̂ážeju</i> 'naslažu' gl. prez. 3. l. mn.

Protočnik *r*

<i>cr̂ikva</i> 'crvka' im. N jd. ž. r.	<i>r̂ûl̂l̂</i> 'zavijao, brundao' gl. prid. rad. jd. m. r.
<i>m̂ord</i> 'možda' prilog	

Protočnik *l*

<i>ml̂iko</i> 'mlijeko' im. N jd. s. r.	<i>n̂l̂ mògal</i> 'nije mogao' gl. prez. 3. l. jd.
<i>k̂ivala</i> gl. prid. rad. jd. ž. r.	<i>k̂ulko</i> 'koliko' prilog

Protočnik *l̂*

<i>ŝum̂lam</i> 'sumnjam' gl. prez. 1. l. jd.	<i>por̂l̂uftat</i> 'prozračiti' gl. inf.
<i>kv̂al̂it se</i> 'plakati' gl. inf.	

Nosnik *m*

imal gl. prid. rad. jd. m. r.

města 'mjesta' im. G jd. m. r.

bumbõne 'bombone' im. A mn. ž. r.

mòl'li smo se 'molili smo' gl. perf. 1. l. mn.

Nosnik *n*

napravl'i smo 'napravili smo' gl. perf. 1. l. jd.

s ménom 'sa mnom' zam. I jd.

sa ženami 'sa ženama' im. I mn. ž. r.

náko 'onako' prilog

Nosnik *ń*

knápav 'nespretan' prid. N jd. m. r.

ńěz'ni 'njezini' zam. N jd. ž. r.

kónov 'konja' im. G mn. m. r.

Zapornik *d*

zděncu 'zdenac, bunar' im. L jd. m. r.

jédnem 'jednomu' br. L jd. m. r.

ditě'lna 'djetelina' im. N. jd. ž. r.

zglódalo 'oglodalo', gl. prid. rad. jd. s. r.

dōjd'mo 'dođemo' gl. prez. 1. l. mn.

Zapornik *t*

ispětljal 'ispetljao' gl. prid. rad. jd. m. r.

jōkat 'zavijati, plakati' gl. inf.

tūkli gl. prid. rad. mn. m. r.

tíl 'htio' gl. prid. rad. jd. m. r.

Zapornik *b*

bížale 'bježale' gl. prid. rad. mn. ž. r.

gráb't 'grabiti' gl. inf.

boróvicu im. A jd. ž. r.

pobeđivali 'pobjeđivali' gl. prid. rad. mn. m. r.

gráble im. A jd. ž. r.

Zapornik *p*

záplel 'zapleo' gl. prid. rad. jd. m. r.

pětošúnka 'vratina, meso' im. N jd. ž. r.

pój'lo 'pojelo' gl. prid. rad. jd. s. r.

perúš'nu 'komušinu' im. A jd. ž. r.

Zapornik *g*

zagáz'l 'zagazio' gl. prid. rad. m. r.

góriju 'gore' gl. prez. 3. l. mn.

gl̂iboka 'duboka' prid. N jd. ž. r.

Zapornik *k*

u sen̂iku 'u sjeniku' im. L jd. m. r.

kuk̂ur'za 'kukuruz' im. N jd. ž. r.

odm̂ikale 'odmicale' gl. prid. rad. mn. ž. r.

kr̂u 'kruh' im. N jd. m. r.

Tjesnačnik *z*

ozĝora 'odozgo' prilog

iẑajt 'izići' gl. inf.

zĝaz'l 'zgazio' gl. prid. rad. jd. m. r.

Tjesnačnik *ž*

ždr̂ipčić 'ždrepić' im. N jd. m. r.

řžuřa 'raž' im. N ž. r.

r̂ože 'cvijeće' im. N mn. ž. r.

zaž̂n̂orat 'zavezati vezice' gl. inf.

Tjesnačnik *f*

nař̂njil se 'naljutio se' gl. perf. 3. l. jd.

fak̂tn 'mangup, zabavljač' im. N jd. m. r.

friř̂sko 'svježe' prilog

Tjesnačnik *s*

skl̂on'li se 'sklonili se' gl. perf. 3. l. mn.

ŝeno 'sijeno' im. A jd. s. r.

posl̂ožiju 'poslože' gl. prez. 3. l. mn.

ŝused 'susjed' im. N jd. m. r.

Tjesnačnik *ř*

jař̂il je 'jahao je' gl. perf. 3. l. jd.

dv̂oriř̂će 'dvorište' im. N jd. s. r.

řć̂ipka 'kvaćica' im. N jd. ž. r.

Tjesnačnik *x*

Kao što je rećeno, ovaj tjesnaćnik nije izvorno dio dugoreřkoga govora i obićno je zamjenjivan, ovisno o poziciji u rijeći i slogu, konsonantima *j* i *v*, ili je pak potpuno izostao. Međutim, *x* se uglavnom pod utjecajem standardnog jezika danas ponovno ćuje, ponajviše u rijećima *k̂uxiña* i *k̂uxati*, ali i u još ponekim primjerima:

x̂iř̂'ca 'kućica' im. N jd. ž. r.

na pŝixi 'na ormariću s ugrađenim

ogledalom' im. L ž. r.

Slivenik ž

Budući da u konsonantskom inventaru nema suglasnika *ž* (palatoalveolarne zvučne afrikate, parnjaka bezvučnome *č*), zamjenjuje se obično suglasnikom *ž*, posebno na njegovu mjestu u tuđicama:

žip 'džip' im. A jd. m. r.

žezva 'džezva' im. N jd. ž. r.

žem 'džem' im. N jd. m. r.

Slivenik c

junac 'goveče' im. N jd. m. r.

mišec 'mjesec' im. N jd. m. r.

čeli 'cijeli' prid. A jd. m. r.

špricat 'prskati' gl. inf.

glamlica 'glavnja' im. N. jd. ž. r.

Slivenik č

črv 'crv' im. N jd. m. r.

čišna/črišna 'trešnja' im. N jd. ž. r.

čijat (perje) 'čihati, čerupati' gl. inf.

Slivenik ć

izvuć gl. inf.

ćedan 'tjedan' im. N jd. m. r.

ćaća 'tata' im. N jd. m. r.

9.3.4. Dijakronijski pregled

Polazni, općeslavenski **t* (< psl. **tj*) dao je bezvučnu palatalnu afrikatu *ć* (*vrića, svića, pluća*). Za razliku od većine čakavskih govora koji *ć* izgovaraju znatno mekše od štokavaca i kajkavaca ili pak ne razlikuju *č* i *ć* nego umjesto dva konsonanta izgovaraju jedan – srednje *č*, u dugoreškom je govoru izgovor te afrikate štokavski. Sekundarni skup **taj* također je dao *ć* (*proliće, cvěće*).

Općeslavensko **d*, odnosno praslavensko **dj* ostvarilo se dvostruko: dalo je *j* (*mēja, rájše*) i *ž* (*řža, tuže, sláže, zagražén*), pri čemu oblici s *j* iz govora uglavnom nestaju. Sekundari su skupovi *daj* i *zdaj* dali i novije *ž* (*pòsuže, gròžže*). Šojat (1986: 48) napominje da se *j* veže ponajviše uz leksik seoskog gospodarstva koje koristi dugoreško starinačko stanovništvo, dok je realizacija *ž* recentna pojava koja navire iz standardnog jezika i susjednih

štokavskih naselja. Međutim, unatoč brojnim utjecajima zbog kojih je *ž* do danas prevladalo, o *mejama* će se i dalje još dugo raspravljati, ucertavat će se i provjeravati, stoga nema sumnje da će u dugoreškom govoru ta riječ čuvati *j* još neko vrijeme.

Nadalje, refleks praslavenskih suglasničkih skupina **st* (< **stj* = **skj*) dao je *šč* (*dvòrišće*, *ščipka*, *ščáp*, *propūšća*, *kšćeno*), zbog čega se ovaj ikavsko-ekavski govor ubraja u šćakavske govore (iako nije nepoznat skup *št*, npr. *pòšteno*). Za ostvaraje skupova **zd* (**zdj* = **zgj*) nema potvrda.

Sekundarni skup **laj* redovito daje *l* (*zèlje*), a **naj* dao je uvijek *n* (*gràne*). Skupovi nastali vezom *č, š* i *ž* s *j* na prostoru dugoreške općine imali su različitu sudbinu: u nekim se naseljima dobro čuvaju (npr. u Donjem i Gornjem Mrzлом Polju – *vràžji*), u nekima se *j* izgubio (u Generalskom Stolu – *vràži*), a u samoj Dugoj Resi navedeni se skupovi čuvaju (*kòkošji*) ili se javljaju s izmijenjenom realizacijom, primjerice metatezom (*vràžji*). Čuvaju se i sekundarni skupovi *-jt* u infinitivu te *-jd* u imperativu i prezentskoj osnovi glagola *ići* (>*idti**). Iva Lukežić (1998: 93) ukazala je na tu pojavu ističući da se realizira u konzervativnim sustavima kakvo je čakavsko narječje i da je riječ o rezultatu starijega razvoja kojim su se dočetni samoglasnik prefiksa i početni samoglasnik stopili u diftonšku sekvenciju *oj, ej, aj*. Zabilježeni su primjeri tih skupova u čitavim paradigmama glagola *dòjt* (*dòjem*, *dòjdeš*, *dòjde*, *dòjdemo*, *dòjdete*, *dòjdu*), *pròjt* 'proći', *ràzajt* 'razići' *nàjt* 'naći', *sàjt* (*sići*).

9.4. Prozodija

9.4.1. Inventar

Iako se unutar granica današnjeg teritorija Duge Rese susreću različiti sustavi na koje djeluju i okolni i novi utjecaji, prozodijski inventar dugoreškog govora ipak je moguće svesti na dva naglaska: kratki (*á*) i dugi (*â*). Riječ je dakle o dvoakcenatskom sustavu u kojemu nema opreke po intonaciji, zbog čega se i koriste navedeni znakovi, netonski, jedini kratki i jedini dugi naglasak.

Valja ukratko objasniti kako je do tog stanja uopće došlo. Naime, za čakavsko narječje inače je karakterističan stari troakcenatski tip su $\overset{\sim}{\text{}} \overset{\sim}{\text{}} \overset{\sim}{\text{}}$.³³ Međutim, u nekim je govorima ukinuta opreka između \sim i $\overset{\sim}{\text{}}$, odnosno \sim je postupno prešlo u $\overset{\sim}{\text{}}$. Ta promjena zahvatila je

³³ Milan Moguš (1977: 44–53) ta tri akcenta naziva brzim ($\overset{\sim}{\text{}}$), silaznim ($\overset{\sim}{\text{}}$) i zavintutim (\sim). Moguš je dao i uvid u četiri akcenatska tipa u čakavskom narječju: 1) stari – podudara se sa starohrvatskim sustavom 2) stariji – sačuvana su akcenatska mjesta, ali dolazi do izmjene intonacije ili trajanja), 3) noviji – djelomično se pomiče akcenatsko mjesto, 4) novi – dolazi do potpunog pomicanja (*ibid*: 53).

najprije završni slog riječi (*nogě > nogē*), čime je dobiven stariji troakcenatski sustav. Postupno se gubitak opozicije širio i na inicijalni položaj: time je dobiven stariji troakcenatski sustav s medijalnim ~ naglaskom. Medijalni položaj tog naglaska bio je najpostojaniji, ali je konačno prešao u $\hat{}$ i dao takozvani stariji dvoakcenatski sustav (*desēti < desētī*). Inače je čuvanje starog akcenatskog mjesta odlika najvećeg broja čakavskih govora, ali postoje sredine u kojima se naglasak regresivno pomiče, pa kad takva pojava zahvati stariji dvoakcenatski sustav, razvija se noviji dvoakcenatski u kojemu se ne dobiva naglasak nove kvalitete, nego se upotrebljava dotadašnji akcenatski inventar s novom raspodjelom (usp. Moguš 1977: 54–62). Novijem dvoakcenatskom tipu pripada ujedno i dugoreški govor, a ovo su neki primjeri naglašavanja:

- kratki (\acute{a}): *lišnjak, uvátit, debèl'na, prerízat, néd'la, rízanac, múva*
- dugi (\grave{a}): *Vēnac, mīsit, brezīk, pōjt, nājt, svētak, dīlit*

No u naseljima poput Prilišća i Vukove Gorice zastupljeni su i troakcenatski sustavi u kojima se uzlazna intonacija ostvaruje kao nova pojava (Šojat 1986: 49), baš kao što se i u istočnim dijelovima karlovačke regije i u *gradskom* govoru Karlovca sve češće čuju uzlazni naglasci (Finka, Šojat 1973: 107). U Dugoj Resi dvoakcenatski sustav još uvijek nije narušen tim unesenim pojavama, ali se u govoru mlađih stanovnika može jasno čuti dugouzlazni naglasak, gotovo jednak štokavskome (\acute{a}), čija fiziologija odgovara Mogušovu opisu (1977: 54–55) – raste jednako, odnosno diže se ravnomjerno (npr. *úteg*).

9.4.2. Realizacija

Dugi i kratki naglasak realiziraju se gotovo jednako kao paralelni naglasci u hrvatskom standardnom jeziku, premda Težak (1956: 456–457) napominje da kratki naglasak varira između štokavskog brzog i kajkavskog tromog (\acute{a}), pri čemu prevladava potonji, a da je dugi naglasak nešto kraći od štokavskog dugosilaznog. Težak potom navodi četiri govorne varijante ovog područja³⁴, koje je zapravo moguće svesti na tri:

1) *ótac – óca, žēna – žēne, šēnica/šēn'ca, kòleno, rŭka – rŭke, gŭno – gŭna, krumpīr – krumpīra, donēsāl, posīkal, divānim*

³⁴ Prva govorna varijanta obuhvaća naselja Belajske Poljice, Belaj, Banjsko Selo, Belajske Malince, Pećurkovo Brdo, Belajsku Vinicu, Podvožić, Ladvenjak, Gornji i Donji Velemerić, Barilović, Carevo Selo, Leskovac Barilovički, Križ Koranski, Šćulac, Mrežnički Brig, Mrežnički Varoš i Donje Mrzlo Polje Mrežničko; druga govorna varijanta obuhvaća Žabljak, Cerovac, Lućicu, Siću, Venac Barilovički, Jankovo Selište, Gornje i Donje Bukovlje, Mihalić Selo, Cerovačke Galoviće, Mrežničke Novake i Bošt; treća govorna varijanta obuhvaća Petrunciće, Brest, Mateško Selo i Kejiće (*ibid*). Četvrta, odnosno prva Težakova govorna varijanta, istovjetna je prvoj, a izdvojena je zbog pripadnosti tadašnjoj švaračkoj općini.

2) *ótac – óca, žena – žene, šenica/šen'ca, kòleno, rúka – rúke, gúno – gúna, krumpír – krumpíra, dónesal, posíkal, divánim*

3) *ótac – óca, žena – žene, šenica/šen'ca, kòleno, rúka – rúke, gúno – gúna, krumpír – krumpíra, dónesal, pòsikal, d'ivanim.*

Premda su navedeni podaci preuzeti iz sada već postarije literature nakon koje su neke granice izmijenjene a stanovništvo donekle preraspodijeljeno, grupacija i realizacija naglasaka još su uvijek relevantne i svi su oblici prisutni u dugoreškom kraju. Jedine promjene javljaju se u glagolskom pridjevu radnom (*donésal* uz *dónesal*, *posíkal* uz *pòsikal*) i prezentu (*divánim* uz *d'ivanim*), u kojima su prisutna regresivna pomicanja naglasaka.

Osim toga, sve su prednaglasne dužine u dugoreškom govoru pokraćene, a pojavu zanaglasnih dužina treba pripisati tek trenutačnoj realizaciji (*křpā, dřvā*), što znači da fonološki nisu relevantne.

9.4.3. Distribucija

Kratki naglasak (á)

Kratki naglasak može stajati na:

- jednosložnim riječima: *mòrd, krù, dèd, tít*
- na inicijalnom slogu višesložnih riječi: *vřpa, čòvik, vrića zdèla, kùvat*
- na medijalnom slogu: *podilit, razgřnit, parèn'ca*

Treba istaknuti da je kratki naglasak na unutrašnjim slogovima rezultat prenošenja s nekadašnjeg mjesta na prethodni slog, ali se pojavljuje katkad i na starom mjestu, posebno u glagolskim oblicima i imenicama s više od tri sloga (*razrřzat, jačemišće*) (Šojat 1986: 49).

Dugi naglasak (ā)

Dugi naglasak može stajati na:

- jednosložnim riječima: *snřg, lřp, bēl,*
- na inicijalnom slogu višesložnih riječi: *stòlřnak, vrřme, rāřnik,*
- na medijalnom slogu: *premřtat, škrobòtka, divānit, ogrřēvat, nanāřat,*

Pojava dugog naglasaka na zadnjem slogu pojavljuje se sporadično ili je vezana uz pojedine riječi (npr. *cerřk, okrřřāk, leptřr*).

Naglasak na proklitici

Iako nedosljedno, kratki se naglasak na proklitiku pomiče sa zamjenica, u spoju prijedloga i naglašenog zamjeničkog oblika (*òd mene, pri meni, uz od mène, pri mēni*).

Uobičajeno je i pomicanje naglasaka u niječnim oblicima prezenta glagola *biti*, *moći*, *znati*, *dati* (*nè bi*, *nè mogu*, *nè znam*, *nè dam*) te u pojedinim svezama riječi (*nà pašu*).

Na proklitiku se prenose i dugi naglasaci, i to u spojevima prijedloga i nenaglašenih oblika zamjenica (*nà se*, *nà me*, *pò te*), ali ta pojava opstala je jedino u manjem dijelu starijeg stanovništva; mlađe generacije gotovo uopće ne poznaju proklizu i uglavnom koriste samo naglašene oblike zamjenica (*na sèbe*, *na mène*).

9.4.4. *Dijakronija*

Kratki se naglasak ostvaruje najčešće na mjestu nekadašnjeg kratkog naglasaka ili na mjestu nenaglašenog sloga nakon što se na njega pomaknuo naglasak, a postoje i primjeri pokraćivanja nekad dugih naglasaka (*lájť*, *láhski*, G jd. *lónca*, *kónca*) (*ibid*: 50).

Dugi naglasak na mjestu je nekadašnjeg starog cirkumfleksa i čakavskog akuta (*cřkva*, *přšem*), pojavljuje se na nekadašnjem dugom slogu neposredno ispred naglašenog sloga (*růka*, *vrábac*), a u pojedinim govorima ostvaruje se i na mjestu kajkavskog metatonijskog cirkumfleksa (*vřvo*, *mělja*) (*ibid*). Osim toga, dugi je naglasak nastao ili kao rezultat duljenja naglasaka pred suglasničkim skupovima u riječima tipa *grōblje*, ili duljenjem kratkosilaznog naglasaka ispred konsonantske skupine koja počinje sonantom (*slámka*, *stárci*), iako ne u svakoj riječi koja počinje tim skupom (*ibid*: 50–51).

10. MORFOLOGIJA

Morfologiju zanimaju elementi od kojih su riječi sastavljene, uopće raščlamba riječi na sastavnice te promjene do kojih dolazi u oblicima novih riječi (Marković 2012: 4). Međutim, morfologija se bavi i vrstama riječi koje se mogu dijeliti prema kriteriju promjenjivosti na promjenjive i nepromjenjive. Promjenjivim vrstama riječi pripadaju imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi i glagoli, a nepromjenjivim prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i čestice. Iako je u čakavštini kao i u drugim hrvatskim narječjima došlo do pojednostavljenja morfološkog sustava, odnosno mnoge su stare obličke kategorije izgubljene (Lisac 2009: 26), neke se među njima u dugoreškom govoru i danas dobro čuvaju. Zato će se u ovom poglavlju riječi razvrstati na promjenjive i nepromjenjive te će se morfološki opisati i oprimjeriti.

10.1. Promjenjive vrste riječi

10.1.1. *Imenice*

Muški rod (a-vrsta)

padež	jednina	množina
N	-Ø	-i
G	-a	-ov
D	-u	-im
A	-Ø, -a	-e
V	= N	= N
L	-u	-i
I	-om, -em	-i

U usporedbi s hrvatskim standardnim jezikom gramatički se morfemi u deklinaciji imenica muškoga roda u dugoreškome govoru ne razlikuju mnogo. U nominativu jednine muškoga roda nastavak je uvijek -Ø:

im. N jd. m.r. *gának, čòvik, grábar, libńak, ráńik*

U padežima dolazi i do izjednačavanja: nominativ i akuzativ jednine izjednačeni su u jezičnoj kategoriji za *neživo* (-Ø): im. NA jd. m. r., *pán*, a genitiv i akuzativ jednine izjednačeni su u kategoriji za *živo* (-a): im. GA jd. m. r. *slepíca*, zbog čega se nastavak za *živo* (-a) u akuzativu ponekad dodaje i imenicama koje označavaju *neživo* (im. A jd. m. r. *krúva*).

U dativu i lokativu jednine muškoga roda nastavak je uvijek -u (D *kúmu*, L *u lájtu*).

Sinkretizam se javlja i u vokativu i nominativu jednine muškoga roda jer se u dugoreškom govoru u službi vokativa pojavljuje nominativ, izjednačen u rodu i broju. Riječ je o mlađem odnosu jednakosti, odnosno o morfološkoj inovaciji karakterističnoj ponajprije za kajkavsko narječje, koja se djelomično pojavljuje u sjevernočakavskom kompleksu, u 20. st. u štokavskim idiomima (Lukežić 2015b: 47), ali bilježi se i u srednjočakavskim prijelaznim govorima (im. V jd. m. r. *Ívan*).

U instrumentalu jednine muškoga roda pojavljuje se najčešće nastavak -om, bez obzira na to je li dočetak osnove imenice palatal ili nepalatal: *kónom, stólom*. Nastavak -em pojavljuje se sporadično i tretira se kao novija pojava (*gróždem*), stoga je u deklinaciji označen sivom bojom. Šojat (1986:51) u govorima dugoreške općine navodi i instrumentalni

nastavak *-on* za imenice muškog roda u jednini (npr. *koňon*), ali takvi primjeri nisu zabilježeni u Dugoj Resi.

U nominativu množine muškoga roda javlja se nastavak *-i* (*kòni*, *nòži*), dakle bez duge množine s množinskim umecima *-ov* i *-ev* (zabilježena jedino u obliku *šnovi*). Sibilizacija se, kao što je u prethodnom poglavlju navedeno, u pravilu ne provodi, a ako se u kojoj riječi i ostvari, treba ju shvatiti kao utjecaj standardnoga jezika (im. N mn. m. r. *únuci*).

Genitiv množine muškoga roda ima nastavak *-ov* (*sűsedov*), dok se *-ev* pojavljuje rijetko. Šojat (*ibid*: 52) je još napomenuo da se uz riječi koje označuju količinu u imenica *a*-vrste pojavljuje u genitivu i nastavak *-i* (npr. *kòlko komādi*, *pět fāti dřv*), te da je čakavski genitiv množine imenica m. r. očuvan u riječi *nòvac* (N mn. *nòvci*, G. mn. *nòvac*). Ti se oblici danas nerijetko pojavljuju i u govoru mlađih stanovnika.

Dativ množine ima nastavak *-im* (*cűckim*) i čuva razliku u odnosu na redoviti lokativni nastavak *-i* (*u òni lònci*). Akuzativni nastavak *-e* primjenjuje se bez razlikovanja duge i kratke množine (*stòle*, *kònje*), a u instrumental s lokativom dijeli nastavak *-i* (*zavěži tò s lānci*).

Srednji rod (*a*-vrsta)

padež	jednina	množina
N	<i>-o, -e</i>	<i>-a</i>
G	<i>-a</i>	<i>-Ø, -a</i>
D	<i>-u</i>	<i>-im</i>
A	<i>-o, -e</i>	<i>-a</i>
V	= N	= N
L	<i>-u</i>	<i>-i, -im</i>
I	<i>-om, -em</i>	<i>-i</i>

Gramatički morfemi u deklinaciji imenica srednjega roda dobrim se dijelom poklapaju s hrvatskim standardnim jezikom pa ih nema potrebe posebno izdvajati (podudarnosti su vidljive u N, G, D, A, L jd. te u N i A mn.). Vokativ jednine i množine srednjeg roda i u ovom je slučaju izjednačen s nominativom, a u instrumentalu jednine danas su već podjednako zastupljeni je nastavci *-om* i *-em* (im. I jd. s. r. *grānom* uz *grānem*; *gròžžem*).

Različiti je i genitiv množine u kojemu se javlja stariji nastavak *-Ø* (primjeri, *sě̌l, pò̌l*), koji je odraz fonološki izmijenjenih izvornih nastavaka G mn. o-osnova i jo-osnova muškog i srednjeg roda (Lukežić 2015b: 48). Taj se oblik danas sve češće mijenja novijim *-a* (*sě̌la, pò̌la*). Osim toga, u nekim se imenicama s. r. čije osnove završavaju konsonantskom skupinama te skupine u G mn. razdvajaju epentezom vokala *-a* (im. N jd. s. r. *já̌jce*, im. G mn. s. r. *já̌jac*) (usp. Šojat 1986: 53).

Lokativni i instrumentalni nastavak *-i* u srednjem rodu množine izjednačeni su kao i u muškom rodu množine, samo što se u lokativu sporadično pojavljuje i nastavak *-im* (*sě̌lim*).

Ženski rod

Imenice ženskog roda sklanjaju po dvjema vrstama: *e*-vrsti i *i*-vrsti.

e-vrsta

padež	jednina	množina
N	<i>-a</i>	<i>-e</i>
G	<i>-e</i>	<i>-Ø</i>
D	<i>-i</i>	<i>-am</i>
A	<i>-u</i>	<i>-e</i>
V	= N, <i>-o</i>	= N
L	<i>-i</i>	<i>-a</i>
I	<i>-om</i>	<i>-ami</i>

E-vrsti pripadaju imenice koje u genitivu jednine imaju nastavak *-e*. Kroz čitavu paradigmu imenica ženskog roda *e*-vrste u jednini pojavljuju se gramatički morfemi gotovo istovjetni hrvatskom standardnom jeziku. Jedina razlika pojavljuje se u vokativu koji se i na ovom mjestu izjednačio s nominativom, premda se katkad javlja i sporadična upotreba posebnog vokativnog oblika (*-o, žě̌no*).

U množini je situacija nešto drugačija: i dok nominativni oblik odgovara standardu, genitiv već bilježi posebnost u nastavku *-Ø* (*ně̌ma dò̌st dásak*).

Međutim, specifična situacija pojavljuje se u i dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica ženskoga roda. Zadržano je razlikovanje svih triju množinskih padeža, što se može primijeniti i na većinu govora koji pripadaju srednjoločakavskom dijalektu (usp. Lisac 2009: 109). U dativu množine javlja se fonološki izmijenjen nastavak *-am* (*žēnam*), a u lokativu nastavak *-a* (*pri ōni bāčva, pri ōni žena*). Instrumental čuva nastavak *-ami*, po učestalosti upotrebe danas još uvijek najfrekventiji od navedena tri (*išla je k māši sa sūsedami*). Svi ostali primjeri imenica u kojima se u tim trima padežima pojavljuju nastavci *-ama* netipični su i dolaze iz drugih sustava.

i-vrsta

padež	jednina	množina
N	-∅	-i
G	-i	-i
D	-i	-im
A	-∅	-i
V	= N	= N
L	-i	-i, -im
I	-i, -om	-i

I-vrsti pripadaju imenice ženskoga roda koje u nominativu jednine imaju nulti morfem (-∅), a genitiv jednine tvore nastavkom *-i*.

Padežni oblici *i*-vrste u jednini uglavnom se preklapaju s onima u hrvatskom standardnom jeziku. Izdvaja se jedino instrumental u kojemu uz sve učestalije *-i* pojavljuje rijetko i stariji nastavak *-om* (zabilježeno jedino u imenici *kost*, pri čemu suglasnički skup *st* u instrumentalu prelazi u *šč – kòščom*).

U množini se posebnosti javljaju u dativu (*kòstim*), lokativu (preklapa se s dativom, ali se katkad pojavljuje i dvojni nastavak *-i*: *u ti kòsti* 'u tim kostima') te u instrumentalu (*kàj ću s òvimi kòsti*).

Imenice *mati* i *kći* imaju oblike *mat* i *ći*, pri čemu se *mat* s proširkom *-er-* sklanja kao imenice *e*-vrste (u jednini: N *màt*, G *màtere*, DL *màteri*, I *màterom*), a *ći* se sklanja dijelom

kao imenice *e*-vrste, dijelom kao imenice *i*-vrste (u jednini: N *ćī*, G *ćere/ćeri*, A *ćēr*; u množini: N *ćere*, D *ćeram/ćerami*) (usp. Šojat 1986: 53), iako se često koristi i deminutivni oblik *ćērka*.

*

Treba dodati i da o čakavskom podrijetlu ovoga govora svjedoče i proširci u sklonidbi vlastitih imena muškoga roda: *-et-* u imenima poput Jīve i Frāne (N Jīve, Frāne, GA Jīveta, Frāneta, DL Jīvetu, Frānetu, I Jīvetom, Frānetom), te *-ot-* u imenima kao što su Mārko i Lōvro (N Mārko, Lōvro, GA Mārkota, Lōvrota, DL Māroktu, Lōvrotu, I Mārotom, Lōvrotom). Katkad su u imenima javljaju i promjene poput Lūka – Lūke.

Čakavska je osobina i feminizacija imena blagdana (Petrova, Rokova umjesto Petrovo, Rokovo) (Težak 1981: 176), prisutna i u imenu dugoreškog brda – Goskova.

10.1.2. Pridjevi

Muški i srednji rod

padež	jednina		množina	
	m. r.	s. r.	m. r.	s. r.
N	-Ø, -i	-o, -e	-i	-a
G	-eg(a), -og(a)		-i	
D	-em(u), -om(u)		-im	
A	=N (za neživo), =G (za živo)		-e	=N
V	=N		=N	
L	=D		-i	
I	-im		-imi	

U deklinaciji pridjeva muškog i srednjeg roda u jednini postoje, osim u nominativu i akuzativu, gramatički nastavci samo za određeni oblik pridjeva:

N *dòbar*, G *dòbreg(a)/ dóbrog(a)*, D *dòbrem(u)/ dóbrom(u)*, A *dòbar*, *dòbreg(a)/ dóbrog(a)*, V *dòbar*, L *dòbrem(u)/ dóbrom(u)*, I *dòbrim*.

Jedino se dakle u nastavcima nominativa i akuzativa pridjeva muškog roda u jednini čuva razlika čuva kategorija određenosti i neodređenosti pridjeva (Ø, *-i*):

líp – lípi, sŭv – sŭvi, blěd – blědi

U genitivu, dativu i lokativu jednine pridjeva muškog i srednjeg roda čuvaju se nastavci tvrde i meke osnove, odnosno nepčane i nenepčane (G *-eg(a)*, *-og(a)*, D L *-em(u)*, *-om(u)*), ali se ne primjenjuje dosljedno jer nastavak *-eg(a)* za palatalne osnove dodaje se redovito i nepalatalnim: *vrŭćeg(a)*, ali i *dòbreg(a)*.

U genitivu množine pridjeva muškoga i srednjeg roda dobro se čuva nastavak *-i* (*něma do sŭvi dŕv*), a čuva se i razlika između nastavaka dativa i lokativa, iako se u novije vrijeme sve više dokida i zamjenjuje nastavcima iz standardnoga jezika.

Instrumental jednine pridjeva muškog i srednjeg roda još uvijek dobro čuva stariji množinski nastavak *-imi* (*s dòbrimi čŕvli je svě lagŕe*).

Ženski rod

padež	jednina	množina
N	-a	-e
G	-e	-i
D	-oj	-im
A	-u	= N
V	= N	= N
L	= D	-i
I	-om	-imi

U deklinaciji pridjeva ženskoga roda dobar je dio gramatičkih morfema izjednačen s onima u hrvatskom standardnom jeziku, posebno u jednini (jedina razlika očituje se u naglascima).

Posebosti je moguće uočiti u genitivu, dativu, lokativu i instrumentalu množine pridjeva ženskoga roda. Genitiv se još uvijek najčešće tvori nastavkom *-i* (*glěj vělki gŭsak*) uz uneseno *-ih*. U lokativu, dativu i instrumentalu množine javljaju se isti nastavci kao u deklinaciji pridjeva muškog i srednjeg roda u množini (npr. D *idemo u gòste lípim ženam*, L *čŭvamo tó u òni vělki bàčva*, I *išla sam na pŭt s dòbrimi ženami*).

Komparativ i superlativ

Komparativ se tvori uglavnom kao u hrvatskom standardnom jeziku (*lipši, debli, maći...*). Međutim, ponajprije zbog drugačijih fonetskih ostvaraja nekadašnje tvorbe s nastavkom *-ji* (npr. *mlaji, slaji*), ali i zbog nekih drugih osobina od kojih su neke nastale vlastitim razvojem, u dugoreškome govoru prisutni su oblici komparativa poput *dugli, sivi, meki* (usp. Šojat 1986: 54).

Superlativ se također tvori kao i u standardnom jeziku – ispred komparativa dodaje se prefiks *naj-*, a u izgovoru se jasno mogu čuti dva naglaska u superlativnom obliku (*ibid*): *najlipši*.

10.1.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

padeži	JEDNINA				
N	<i>já</i>	<i>tí</i>	<i>ón</i>	<i>óna</i>	<i>óno</i>
G	<i>mène, me</i>	<i>tèbe</i>	<i>néga, ga</i>	<i>né, je</i>	<i>néga</i>
D	<i>mèni, mi</i>	<i>tèbi</i>	<i>nému, mu</i>	<i>noj</i>	<i>nému</i>
A	= G	= A	<i>néga</i>	<i>nú</i>	<i>néga</i>
V	/	= N	/	/	/
L	= D	= D	<i>ném</i>	<i>noj</i>	<i>ném</i>
I	= <i>ménom,</i> <i>ménom</i>	= <i>tébom,</i> <i>tóbom, tébum</i>	<i>ním</i>	<i>nom</i>	<i>ním</i>

padeži	MNOŽINA				
N	<i>mí</i>	<i>ví</i>	<i>oni</i>	<i>one</i>	<i>ona</i>
G	<i>nás</i>	<i>vás</i>	<i>ji, i</i>		
D	<i>nam</i>	<i>vam</i>	<i>nim, jim, im</i>		
A	<i>nás</i>	<i>vás</i>	= G		
V	/	<i>ví</i>	/		
L	= D	= D	= D		
I	<i>nama</i>	<i>vami</i>	<i>nimi</i>		

O zastupljenosti zamjenica u dugoreškome govoru već se detaljnije govorilo na početku poglavlja o fonologiji, stoga će se u ovom dijelu iznijeti samo osnovne značajke i posebnosti. Oblici osobnih zamjenica *ja, ti, mi, vi, on, ona, ono* u većini padeža isti su kao u hrvatskom standardnom jeziku.

Svojevrsne razlike moguće je uočiti u lokativu jednine zamjenica *on* i *ono* – L *ńem* (npr. *tòte prińem*), a naglasak se redovito prenosi na proklitiku, na prijedlog. Kada uz instrumental tih istih zamjenica (*ńim*) te uz instrumental zamjenice u ženskom rodu u jednini (*ńom*) dođe prijedlog *s*, redovito se provodi jednačenje po mjestu tvorbe u tzv. *sandhi*-položaju³⁵: *šńim, šńom*.

Specifični su i instrumentali zamjenica *ja* i *ti* koji imaju nekoliko oblika, a najzastupljeniji su oni s karakteristično kajkavskim gramatičkim morfemima – *měnom* i *těbom*. Međutim, Težak (1981: 172) je zapisao da se oblik *menum* (*tebum, sebum*) čuje od Pribića preko Vrhovca, Ozlja i Karlovca do sela uz Koranu (Zastinje, Barilović, Siča, Lučica), te da se u nekim selima (naročito oko Duge Rese) isprepliće *menum* i *manum*. Ti oblici se danas pojavljuju iznimno rijetko, tek u uskom sloju starijeg stanovništva koje je u Dugu Resu doselilo s navedenih područja, iako ni oni ih ne koriste dosljedno.

U genitivu trećeg lica množine zamjenica muškog, ženskog i srednjeg roda javljaju se nenaglašeni oblici *ji* ili *i* (*Glě ji, Glě i*), dok su u dativu množine prisutni oblici *ńim, jim, im* (npr. *òdi tamo kńim*). U instrumentalu množine zamjenica *mi, vi, oni, one, ona* zastupljeni su oblici *nami, vami, ńimi* (*mòreš it s nąmi*).

Neodređene zamjenice *nitko* i *netko* imaju oblike bez *t* – *niko* i *neko* (često i *neki* u značenju *netko*), a na samom području Duge Rese među njima nije dokinuta fonetska razlika (*niko* u značenju *nitko* i *netko* nije prisutan). Nadalje, zamjenica u značenju *tko* glasi *ko* ili *koj*, premda su neki dijalektolozi zabilježili oblik *ki*. No treba naglasiti da se riječ *ki* u značenju *tko* u dugoreškom govoru pojavljuje, ali za njega nije karakteristična te se veže uz neka udaljenija naselja. *Ki* se koristi najčešće u funkciji veznika *kao* (*ísti si ki òtac*).

Posvojna zamjenica *ńegov* čuva morfem *-ov* (G *ńėgovega uz ńėgvega*), a u upitnoj odnosnoj zamjenici *kakov* i pokaznoj *takov* vokal *o* je nestajanju (prisutni su i oblici *kąkovega uz kąkvega*) (usp. Šojat 1986: 55).

³⁵ Jednačenje po mjestu tvorbe u *sandhi*-položaju provodi se na granici dviju jezično-pravopisnih riječi od kojih je prva redovito prijedlog koji završava dentalnim frikativom, a druga obično kakav zamjenički oblik koji stoji prema ličnim zamjenicama trećega lica i koji započinje palatalom (Galić 2017: 33).

10.1.4. Brojevi

U dugoreškom govoru glavni brojevi *jedan*, *dva*, *tri* i *četiri* sklanjaju se kao pridjevi, a glavni brojevi veći od četiri indeklinabilni su (*ibid*). Broj jedan sklanja se kao pridjev *dobar*, a brojevi *dvā* (*dvī*), *trī* i *čētiri* imaju sljedeće oblike:

padeži			
N	<i>dvā, dvī</i>	<i>trī</i>	<i>čētri</i>
G	<i>dvī</i>	<i>trī</i>	<i>čētri</i>
D	<i>dvim</i>	<i>trim</i>	<i>čētrim</i>
A	<i>dvā, dvī</i>	<i>trī</i>	<i>čētri</i>
V	= N	= N	= N
L	<i>dvī</i>	<i>trī</i>	<i>čētri</i>
I	<i>dvimi</i>	<i>trimi</i>	<i>čētrimi</i>

Osim toga, Šojat (*ibid*) je u Lončar-Brdu, Mračinu i Bariloviću zabilježio posebne oblike akuzativa poput *čētre sēstre* i *čētre snāje*, koje su i danas prisutne uglavnom među stanovništvom doseljenim iz južnih dugoreških naselja (Cerovac Barilovički, Gornje i Donje Bukovlje, Siča, Lučica, Šćulac itd.).

Redni broj *prvi* mijenja se također kao pridjev, dok se drugi redni brojevi sklanjaju kao u standardnom jeziku, dakako s određenim razlikama u naglascima.

Brojevi veći od deset imaju oblike: *jedānajst* ili *jedānejst*, *dvānajst* ili *dvānejst*, *devētnajst* ili *devētnajst*, *dvājst...*, a za broj *tisuću* koristi se češće oblik *iljadu*.

10.1.5. Glagoli

Infinitiv i supin

Kajkavskom crtom može se smatrati razlikovanje infinitiva i supina (glagolski oblik koji stoji uz glagole kretanja), a ta karakteristika započinje otprilike u Jaškovu i šireći se prema sjeveru zahvaća Ozalj, Podbrežje, Vrhovac i Pribić (Težak 1981: 172). Područja južno od navedene granice ne razlikuju ta dva glagolska oblika, iako se u nekim graničnim selima mogu istovremeno čuti i dulji i kraći infinitiv (*dēlat* i *dēlati*), ali ne u funkciji infinitiva i supina. Dakle, u dugoreškom je govoru ta razlika dokinuta (*ōdi obēdvat*, *trēbalo bi obēdvat*). Infinitiv je isključivo apokopiran, bez dočetnog *-i*, što znači da uvijek završava na *-t* ili *-ć* (*dōjt*, *sīć*, *mētnit*).

Prezent

	jednina	množina
1. l.	-m	-mo
2. l.	-š	-te
3. l.	-Ø	-ju

Među prezentskim nastavcima ističe se oblik za treće lice u množini *-ju* (*-iju*, *-eju*, *-aju*) (*pěčeju*), ujedno i jedini nastavak koji se razlikuje prema hrvatskom standardnom jeziku. Mogu se čuti i kraći nastavci za 3. l. mn. (*pěku*), ali takve treba shvatiti kao naknadno interpolirane iz drugih sustava. Neki su dijalektolozi bilježili na ovim prostorima i nastavak *-du* za 3. l. mn. (*rečedu*, *tučedu*), ali valja naglasiti da se ti oblici u spontanom govoru na području Duge Rese ne mogu čuti i da su vezani uz udaljenija naselja poput Vukove Gorice, Prilišća, Duge Gore i Bosiljeva (usp. Šojat 1986: 56). No pojedinci u Dugoj Resi taj nastavak *-du*, koji Božidar Finka u „Napatku za ispitivanje i određivanje čakavskih govora“ (1973: 65) navodi kao jednu od tipičnih osobina u čakavskom narječju, katkad koriste uz humorističan ton, kada nastoje preglasiti zabačenost nekog obližnjeg sela, ili pak žele nečijem karakteru prišiti tu jezičnu karakteristiku.

Pomoćni glagoli *biti* i *htjeti* imaju oblike *bít* i *tít*. U prezentu glagola *bit* naglašeni nesvršeni i nenaglašeni nesvršeni oblik jednaki su kao u standardnom jeziku, dok se u svršenom obliku javlja razlika u 3. l. mn. (*bùdeju* uz rjeđe *bùdu*). Naglašeni nesvršeni oblik glagola *tit* glasi: *ócu*, *óceš*, *óce*, *óćemo*, *óćete*, *óćeju*. Međutim, jedna od čakavskih osobina je i isključiva upotreba kraćeg oblika prezenta glagola *htjeti*, jednako u toničkim kao i atoničkim pozicijama (Težak 1981: 176), koja se dobro čuva u dugoreškom govoru: (*Ćeš jùtri dòjt k mèni? Ću!*)

Prošla vremena

Perfekt je jedino prošlo glagolsko vrijeme očuvano u dugoreškom govoru, a tvori se od nesvršenoga prezenta pomoćnog glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog:

dèlal sam, plèli smo, puš'lo se

Aorist, imperfekt i pluskvamperfekt nestali su iz govora, iako postoji mogućnost da će se pod utjecajem standardnog jezika u budućnosti djelomično vratiti.

Futur

Buduća radnja u dugoreškom govoru izriče se dvojako: ili kraćim prezentom glagola *tít* (*ću, ćeš...*) uz infinitiv (*ja ću delat, delaću*), ili svršenim prezentom glagola biti (*bum, buš...*) uz glagolski pridjev radni (*to bu prošlo*) (usp. Šojat 1986: 57). No upotreba futura egzaktnog iznimno je rijetka i zabilježena je jedino u trećem licu jednine (*to bu sve dobro*), jer njegova frekventnost počinje rasti tek u naseljima oko Karlovca (Gornjem Mekušju, Kobilicu Pokupskom i Hrnetiću) te u već navedenim mjestima koja čuvaju razlikovanje infinitiva i supina (Težak 1981: 172).

Kondicionali

Kondicional I. ili sadašnji u svim licima jednine i množine tvori se jedino od oblika *bi* i glagolskog pridjeva radnog (*ja bi sutra došal*). Kondicional II. ili prošli također se rijetko može čuti, a tvori se od kondicionala prvog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog (*da sam znał, ja bi bil došal*).

Imperativ

Zapovjedni način tvori se nastavcima kao u standardnom jeziku, a među njegovim oblicima pojavljuju se imperativi poput *glěj, glějte* (oblici poput *pimo, pite; jimo, jite* nisu zabilježeni).

Participi

U hrvatskom jeziku participi su glagolski pridjevi (glagolski pridjev radni ili particip perfekta aktivni i glagolski pridjev trpni ili particip perfekta pasivni) i glagolski prilozi (glagolski prilog sadašnji ili particip prezenta i glagolski prilog prošli ili particip perfekta). Glagolski pridjevi radni u dugoreškom čuva sufiksadni morfem *-l* na koji se dodaju morfemi za rod i broj:

	jednina	množina
m. r.	-Ø	-i
ž. r.	-a	-e
s. r.	-o	-a

Primjeri: *dopělal, išal, okritical, zaglav'l*.

Glagolski pridjev trpni tvori se kao u standardnom jeziku, jedino se u akcentuaciji i raspodjeli ponekih gramatičkih morfema (-t, -n) pojavljuju razlike: *naprāvít* gl. prid. rad. mn. m. r. 'napravljen'...

Glagolski prilog prošli na ovim prostorima se izgubio u potpunosti, a glagolski prilog sadašnji tvori se tako da se starom obliku prezenta glagola u trećem licu množine doda nastavak -*ći* (*slédeći*) ili nerijetko -*čke* (*stojěčke*).

10.2. Nepromjenjive vrste riječi

U kategoriji nepromjenjivih vrsta riječi, posebno u priložima, jednako se kao i u promjenjivim čuvaju neke važne karakteristike ovoga čakavsko-kajkavskog govora, stoga će se pobrojati neki tipični primjeri koji su i danas u dobroj mjeri zastupljeni.

10.2.1. Prilozi

Mjesni: *kādi* 'gdje'; dvojni primjeri javljaju se u oblicima *òvdi*, *òndi* uz *òvde*, *ònde*; *svùgdi*, *drùgdi*; *ovùd*, *onùd* uz *vùd*, *nùd*; *ozgòr*, *ozdòl*; *nùtri* uz *nùtar* 'unutra'; *nègdir*; *tòte* 'tu'.

Vremenski: *jùtri*, *čěr*, *prikočera*, *snòc*, *ùvik*, *jèmpuť*.

Načinski: *rād* 'rado', *mòrd* 'možda'; *vāko*, *nāko*; *gřdo* 'ružno'.

Količinski: *kòlko*, *tòlko*, *čùda* 'puno'.

Stupnjevani prilozi: *rājše* 'radije'.

10.2.2. Čestice

Na čitavom se dugoreškom području, kao i u većini čakavsko-kajkavskih govora u zapadnim dionicama, umjesto *da* često se izgovara jсна čestica *nu*, pa se ti govori mogu zajednički mogu nazvati *nukavskim* (Težak 1997: 204): *Nul ga vidiš? Nu!*

11. ZAKLJUČAK

Nakon provedenog dijalektološkog istraživanja, preslušanih i transkribiranih zvučnih zapisa, koji su rezultat spontanoga govora izvornih govornika, fonološki je i morfološki analiziran organski dugoreški govor. Budući da je Duga Resa u daljoj i bližoj povijesti bila neprestano izlagana brojnim vanjskim i unutarnjim migracijama, proširivanjima i sužavanjima granica te ubrzanoj urbanizaciji, njezin se idiom pod utjecajem različitih jezičnih i nejezičnih čimbenika mijenjao. Znanstvena literatura dosad je tek rubno dotaknula ovo govorno područje, a kako mu je većina dijalektologa pristupila prije doseljavanja stanovnika iz obližnjih naselja i prije fuzije različitih govora, koja se javila upravo kao posljedica urbaniziranja, postojala je potreba da se nanovo prikažu njegova obilježja i utvrde potencijalne promjene. Iako je standardizacija danas neizbježna i zahvaća gotovo sve sfere društva, bez obzira na dob, položaj i zvanje, nastojalo se razgovarati uglavnom sa stanovnicima starije životne dobi, koji su većinu vremena proveli u mjestu stanovanja ili su se tek jednom selili iz obližnjih naselja u Dugu Resu, čime je i na njihov izvorni govor u manjoj mjeri utjecao standardni jezik. U govoru mlađih generacija – ponajviše zbog blizine Karlovca i Zagreba, ali i obrazovanja i snažnih utjecaja medija – govor je dobrano izmijenjen, pa se u ovom radu ne uspostavljaju konkretne razlike između mlađih i starijih stanovnika, ali se na mjestima ipak poziva na *mladenački* govor kako bi se ponajprije istaknuo nestanak pojedinih autentičnih jezičnih osobina.

Dugoreški govor ubraja se u skupinu prijelaznih čakavsko-kajkavskih govora, jer iako se na čitavom području Duge Rese čuje zamjenica *kaj*, riječ je ipak o čakavskoj bazi naknadno prekrivenoj slojem kajkavštine, o čemu svjedoče i prilozi *zač* i *nač*, oblici *česa*, *niš* i *neš*, akcentuacija, refleks jata i poluglasa te niz drugih prikazanih povijesnih i jezičnih faktora.

Fonološkim opisom u ovom radu prikazuje se dakle vokalizam, konsonantizam i prozodija, pri čemu je svaka od navedenih sastavnica analizirana s obzirom na inventar, realizaciju, distribuciju i podrijetlo fonema. Vokalski inventar sastoji se od pet dugih i pet kratkih vokala i uglavnom odgovara inventaru hrvatskoga standardnoga jezika, iako gotovo svi vokali imaju još nekoliko fonetskih realizacija. Tako se *a* primjerice može ostvariti kao *a*, *e* se može ostvariti otvoreno (*ɛ*) ili češće zatvoreno (*ɛ̄*), koje graniči s dvoglasom *ie*; *i* se ostvaruje otvorenije nego u standardu, premda ne u potpunosti otvoreno, dok se *o* može ostvariti zatvoreno (*ō*). Jedino *u* ne bilježi druge inačice.

Refleks *ě* je ikavsko-ekavski, što je karakteristično za srednjočakavski dijalekt, i premda se ostvaruje prema Jakubinski-Meyerovu pravilu, postoje brojne nedosljednosti, pa u

konačnici jat nešto češće daje *i* nego *e*. Nekadašnji stari poluglasi dali su *a*, zbog čega se govornici ovog područja mogu s pravom ubrojiti u skupinu *akavaca*. Prednji nazal ϵ dao je *e* (samo se u specifičnim primjerima ostvaruje *a* po formuli $j, \check{c}, \check{z} + \epsilon = a$), dok je stražnji nazal ϱ izjednačen sa samoglasnim \imath u vokalu *u*. Proteza, inače karakteristična kajkavska osobina, zahvatila je i dugoreško područje pa se ispred vokala *u* ponekad pojavljuje sonant *v*, a u osobnim imenima, nadimcima ili pridjevcima moguće je čuti sonant *j*. Još jedna osobina svojstvena dugoreškom govoru je gubljenje nenaglašenog *i* u sredini riječi među konsonantima.

Suglasnički sustav sastoji se od 23 suglasnika, među kojima je 8 sonanata (*v, j, l, \imath, r, m, n, \acute{n}*) i 15 konsonanta (*b, p, d, t, g, k, f, s, \check{s}, z, \check{z}, \acute{z}, c, \check{c}, \acute{c}*). Broj suglasnika jednak je kao i u većini čakavskih govora, ali inventar je ponešto drugačiji. Konsonant *x* označen je kao rubni fonem jer se u dugoreškom govoru inače ne pojavljuje, ali njegova je upotreba u riječi *kuxiña* zaživjela i kod starijih stanovnika. Nema konsonanta \check{z} , a zamjenjuje danas ga redovito zamjenjuje \acute{z} ili znatno rjeđe starije *j*. Svi se suglasnici također mogu ostvariti na svim mjestima u riječi, a obezvučivanje zvučnih konsonanata ispred bezvučnih nije tipična pojava i javlja rijetko. Ono što je za čitavo područje karakteristično jest beziznimno čuvanje završnog *-l* u imenicama s pridjevima i glagolskim pridjevima radnim, čuvanje završnog *-m* i neprovođenje sibilizacije.

Naglasni se pak sustav može svesti na samo dva naglasaka – kratki (\acute{a}) i dugi (\grave{a}). Riječ je o novijem dvoakcenatskom sustavu bez opreke po intonaciji u kojemu nisu zastupljene prednaglasne dužine, a zanaglasne se javljaju sporadično. Dugi i kratki naglasak realiziraju se gotovo jednako kao dugouzlazni i kratkosilazni u hrvatskom standardnom jeziku, pri čemu oba naglasaka mogu stajati na jednosložnim riječima, na inicijalnom slogu višesložnih riječi te na medijalnom slogu; jedino se dugi naglasak sporadično pojavljuje na zadnjem slogu pojedinih riječi.

Morfološki dio rada bavi se promjenjivim i nepromjenjivim vrstama riječi. Iako je standardni jezik uvelike utjecao na morfološki sustav dugoreškoga govora, još se uvijek dobro čuvaju neki stari oblici. U imenicama muškoga roda izdvaja se izjednačavanje nominativa i akuzativa jedine za *neživo* te genitiva i akuzativa jednine za *živo*, a tipično je i izjednačavanje vokativa s nominativom u imenicama svih rodova i brojeva. Treba istaknuti i da se genitivu množine imenica *a*-vrste muškog i srednjeg roda čuvaju stariji nastavci, a dobro se čuva i razlika između lokativa, dativa i instrumentala imenica *e*-vrste.

U deklinaciji pridjeva dobar je dio gramatičkih morfema izjednačen s onima u standardnom jeziku, premda se u pojedinim dijelovima čuvaju i stariji oblici. U komparativu i superlativu zastupljeni su i poneki specifični oblici nastali nekadašnjom tvorbom s nastavkom *-ji* ili vlastitim razvojem.

Na kraju je već zasigurno jasno da je dugoreški govor ušao u fazu ubrzanoga nestajanja, proces koji, čak i kad bi se svim silama nastojao zaustaviti, i dalje ne bi jenjavao. Iako je promjena govora neizbježna i trajna te ulazi u sva naselja i slojeve društva, sama mogućnost izrade ovakvoga rada svjedoči o još uvijek prisutnoj njegovoj prepoznatljivosti i živosti. Zato bi prije svega nastavnici, književnici i knjižničari trebali preuzeti odgovornost i svojim djelovanjem i promicanjem govora trebali bar pokušati usporiti taj proces, otkloniti stigmatu i sram koji sve više zahvaćaju mlađe generacije i pokazati im kako se jezik, kao što Nikica Petrak piše, može mrviti kao suhi kolač na usnama iz bakinog ormara.

12. PRILOZI

Ogledni tekstovi dugoreškoga govora

Prvi informator: Tomo Bišćan

1 *Kad je bīl rāt, kad su već naši ti pobeđivali, Švābe su bižale sa Cèrúvca, nājprije*
2 *su sa Vēnca, onda su došli već u Cerovac, a u Cerovcu je bila jédna grúpa, i bila je*
3 *támo kùxiña, pri zděncu u Dújmi. Tamo je náš táj júnac bil privězán. Tò nīsu imali*
4 *sámo jédnega, imali su pět-šěst. To je sve zglòdalo, pòjl'o, žīle i u grābr'će zavězani.*
5 *To su oni tūkli, kàko god su poj'li, tàk su òpet tūkli. I odjèdnom se zapùca, evo već*
6 *pùcaju s Cèrovca, a Švābe su bižale ispod gròbļa kroz, ono, klānac. I onda su tamo*
7 *imali su jédan đīp, bilo je mòkro, blàto, òvaj zagáz'l, krū'l' je stālno, nīkako nī*
8 *mògal. E, ònda jédan imal kòne. Kakve to koñúsine, vagīri, sve na kòni išli... Čuješ,*
9 *tata, kajs ti tamo bil? Pa bil sam ka^d se pucalo, kako ne b [~] bil. Doma.*
10 *(...) On s kòni, to su kòni jāki, išal da će ga izvūć, znaš, s kòni, jer se zaglāv'l u blātu.*
11 *Ali nī mogal, ozgòra se pùcalo, gòni, gòni vāmo-tāmo, m uotal, i kòne okrēn'l i*
12 *nāzad i prèko rāvna, kāj kážu, prema Duga Res^u. A táj đīp je òstal, ni mogal izāj. E*
13 *sad, jel ù nem vojník, jel koj [~] je bil jel òstal... To je bilo tako, jā, Rūža, Dòra, tàko*
14 *nekva jāma u senīku, u tój jami smo se sklòn'li i tako smo slūšali sve. (...)Kād*

15 odjednom òpet ÷ujem nèki tròpot – kòni. To je jedan oficìr jàxal na jèdnom kònu,
16 zà ñim jèdno pet-šest je išlo. Ovaj je nàprvo galopìral, koñi zà ñim. A jedan
17 lìpi tako ždripćić màni, i tàmo jedna jàbuka u vr̃tu, nè znaš ti kàdi je, na onoj ravnicì
18 u vr̃tu bila, i tu je bila ditèlna, a već je to bilo u pètem mìs'cu, četvrti, peti mìsec,
19 ditèlna vèlika. Taj kònić je u'at'l pa je pàšal. Kaj ga niste u senik zatvor'li? Čekaj,
20 čekaj. A onda je prìstal, ñemu su te ogove visle, pa je zàplel se za nògu zàdnu pa se
21 okrital, okrital. A ja, kaj, nìsam ñmal još dèset gòdin, u desetoj gòdni, ja bi išal, màt
22 ne da. Pusti, veli. Ma rèko, ja ću ñèga dopèlat. I odjednom se on nèkako ispètłal i
23 pràvo za òvima. Nikud ni krèn'l, pravo za ñima preko ravna gor^e. I tako mi još màlo
24 bili, do popòdne. Nèko dòba i prèd nòć evo partizànov. A vi ste celo vreme bili u
25 tom seniku? A da. (...) Evo partizanov, jedno trojica. Op, diž se! Jel tu kòj ùstaša?
26 Pa nèma, veli mat, nema nikoga, to smo samo ja i dìca. Nemojte lagat! Ako nàjdemo
27 ikoga, gòtovi ste. Sve oni to prešñòfali. Òdešu. Niš, i tako je rat zavřš'l, da više tu ni
28 bilo nikoga.

*

29 Pàzi, ja za vùru vrèmena iz Rèsnic, kàd sam išal na vlāk, il na àvtobus, u Bèlaviće
30 dòjdem. Pješke? Pješke, za vuru vremena. Kad ÷ujem Gřmane, Grmani se bùdiju
31 prije, idu. Ili Cèrovčane. Kad ñi ÷ujem na rùški gòre, ja se ònda sprèmam i dīžem. I
32 dòk dòjdu do Kladuš'cov, ja prèd ñè tàmo do Jànka pòkojnoga. (...) Ònda su oni
33 tamo mìmo Kladuš'cov kren'li dòle i tu se sàstali, i kròz Mijal'ć Sèlo. Pješke.

Druga informatorica: Mara Bišćan

1 Evo, već žaga ruļi. Tako svaki dan. Žàge, da, sad se dřva rùšaju dok nisu zèlena.
2 Miško je tamo, da, kàj se ono vidi, da, preko òvi dìmñakov, tamo ñmaju Trgòvćići
3 třšće gòri u strāni. On je tòte svàku sùbotu sa tràktorom i ima ji više. Rižu
4 jagāciju i vòziju. (...) Glèj, ono je snìg i smřzlo se kroz n^uć, al ne i^m smèta. Jùtros
5 sam ÷ula i pčèlice da zùjiju, ali mìslim da su pòbigle. Kaj ćete sadit? A màlo
6 krumpìra, malo paradàjzov, pàprike, kràstavcov. Kako ta zemļa bez gñojiva, jel
7 opće se može kaj? Pa glej, iz jàme smo vòz'li svako pròlice, ovo nìsmo. E onda taj
8 ùmet i pèpela i... Sad prošle gòd'ne mi je tata dopèłal kao granule, znaš, ne znam
9 čije je ono, òvčji ili... Ono je dòbro jàko. Nagñòji ti s ovim, kaj velimo, domaćim

10 g^hòjom k^ol'ko òceš, ali ako neceš b^ac't ùmeta, opet niš. A kak se prij^e? To je tilo se
11 ono, ona slàma i kukuruzòvina i rasp^elaj po nívi, rastr^uni, ono s^uvo, nⁱ to bil^o
12 pr^avi g^hòj.

Treća informatorica

1 Bil mi je težak život, n^osi vòdu na gl^avi, u vux^aku, nosi, drži j^edno dⁱte u r^uki,
2 jednu za ruku i n^osi tako, òdi d^oma. Doma d^ojdi, daj sk^uxaj, daj op^eri, k^opaj, sve
3 na r^uke smo kopali. A sad sam u lⁱpem raspolož^enu i lⁱpo idem svàkam i žⁱvim lipo.
4 Pjevam, u KUD-u sam u Pav^uriji i pjevam, r^ožam pj^esmicę koja mi d^ojde na pàmet.
5

B^ecar nⁱsam, a becar mi k^ažu,

6 S^acu bit pa neka ne l^ažu!

7 I u penzion^eri sam, s penzionerim p^utujem, kamo god idej^u, ja idem s nⁱm, i na
8 m^uore i svàkud idem. Lipo mi je sa nⁱmi, lipo se družim š nⁱmi i sve me raz^umiju.
9 Svi me razumiju i svi v^oliju da ja i pjevam, i š^alim se, sve ri eči upotrij^ebim
10 š^alne.

*

11 K^uxala sam kaj mi je n^ajprije bilo g^otovo. Tr^ence sam kuxala i b^abice sam
12 kuxala, to mi je b^uže i gotovo bilo, i nisam to m^orala k^upovat, to sam doma
13 naprav^u la. I to su dica v^ol'la, babⁱce pog^otovo. Til je r^ec m^oj m^ali dok je bil
14 dvi-tri g^od'ne: M^ama, kuxaj mi b^abe, mama, kuxaj mi babe! Sad t^ega n^ema,
15 sad se samo kuxa j^uxica, p^oxano... Ja sam tila m^etnit kuxat z^ele ili r^epu, i odem ja
16 k^opat u v^ut daleko. Ja to metnem k^u v^uat, takav šp^oret bil, i dok ja d^ojem,
17 p^ažu ili r^epa, ili z^ele i m^eso n^utri, to je kuxano, dojdemo doma i òdma j^edemo.
18 Pa nismo imali ni šporet na str^uju neg na drva, onaj trajnož^araći šporet, metneš
19 nutra drvo d^ebelo i ùg^lena i g^ori xr^anu, i to d^oma dojdeš, to ne treba ni prilⁱvat
20 ni niš. P^okreš, dojdeš doma, kuxano ze^ele, k^ašu... E, kaša se je k^u v^uala i okrš^aak.
21 I r^ena k t^emu, narⁱb^li rena. E, i onda ga malo pof^uri da nⁱ j^ako l^ut, sa òstom
22 ili kaj bilo ili kaj gori na ren metneš kad ga narib^leš. I t^ega okrš^aaka. Najedi se,
23 dv^a d^ana si sⁱt.

Četvrti informator

1 I znam da smo òdma dobívali nèkove mli_eko koje su kùxali u škòli, al to je bilo
2 mli_eko u pràxu koje je dolàzilo iz Amèrike iz te donàcije pòsle rata. Pa smo mi,
3 ovaj, to mlèko smo dobivali u školi i pìli. I znam da smo čak, jer kojⁱ su bilⁱ malo
4 siromàšniji ^ovako, pa sam od kùće sam nòsil jedan lìmeni bùket. Bùket se, ovaj,
5 zval^l, znaš, nàko od jednu litru, i tako da sam dòb'l tamo toga mlèka i da sam čak
6 i to nòs'l dòma da imam doma nešto za pòjest.

*

7 Ígrali smo nògomet, ali nismo imali lòpte kao što imaju danas. Mi smo dèlali
8 křpene lòpte ò^d stàre čàrape. Tu smo teli namètat unùtra stàri křpā i napravì
9 vāko jednu loptu, i to ònda zàši, nàko sa kòncem i ìglom i mi smo s tim nabíjali
10 i igrali smo nogòmet. (...) Tako da smo mi tu se zabǎvlali, nas jedno četri-pet.
11 I bil Pèrica i Miško i Drāgo i Pèra, Brāne Bañǎvčić, i tako. A znam da sam isto
12 u to vrēme kad sam već bil malo stàriji, oko dèset, jedànejst godina, dvànejst, da
13 sam po šumi skùplal dřva, suvārke, ono, ovaj, sùxa drva, kaj je tēlo pàst sa
14 grāna. I to znam da sam si naprav'l neka mālā kòlīca, nàko rēzani kotāči
15 od [~]drveta i tako da sam ja ta drva, ovaj, pogòtovo, ono, na fěrju kad smo
16 bili u lètno dòba, onda sam svāko jùtro, màt ^je otišla u fàbriku, a ja sam
17 otišal po šumi, lèpo vrēme ono bilo i sakùplal ta drva gòre po vřxu, čak i do Vínice
18 sam tēl it. I onda namèci to kao vòz i to vòzi doma. Tako da sam skupljal za zìmu,
19 jèdan dòbar dīo òvako ti dřvā.

*

20 Kāj ònda još? E da, prèko jèseni, vako od lèta, pòčela je... vòće, jer nismo i vòća
21 imali ovako kòd imaš dānas, to kùpit ni na plācu, to bilo je najpòsle i skupò. Pa
22 smo mi išli, ka^k se káže, malo smo krāli od sùsedòv koji su imali to. Da, rēcimo taj
23 břko Desòvić stàri kaj je bil, on je imal lèpi vřt i imal je stvārno od ranog pròleća,
24 imal je rēcimo trešne pa pòsle bile neke rāne jábuke i krùške i to, pa smo mi to
25 teli, ovaj, xarāčit nako malo, ^znaš. Da, it, zāc gòre i čak nās je tēl stari brko, tel

- 26 *nas je gáhat i sve, ali dobro, nĩ nas tũkal i sve, samo nas je tjeral da, jer znali*
27 *smo záč gore na jábuku i onda, čak tĩla i grãna koja pũknut i tako.*

13. LITERATURA

Knjige

BARAC-GRUM, Vida. *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1993.

BROZOVIĆ, Dalibor. *Fonologija hrvatskog standardnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2007.

ČUNOVIĆ, Juraj. *Od seoskog mlina do budućeg modernog energetičkog postrojenja*. Duga Resa: Udruga „Vitez Georg“, 2009.

ČUNOVIĆ, Juraj. *U međuriječju župa Sv. Petra apostola na Mlaci ili Otoku*. Duga Resa: Udruga „Vitez Georg“: Tiskara Galović, 2019.

DAMJANOVIĆ, Stjepan. *Slovo iskona*. Zagreb: Matica hrvatska, 2002.

DAMJANOVIĆ, Stjepan. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2005.

HIRC, Dragutin. *Putopisi*. Bakar: Tisak i naklada Stiglića i Desselbrunnera, 1878.

FELETAR, Petar. *Hrvatske povijesne ceste: Karolina, Jozefina i Lujzijana. Prometno-geografska studija o povezivanju Kontinentalne i Jadranske Hrvatske*. Samobor: Meridijani, 2016.

LISAC, Josip. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.

LONČARIĆ, Mijo. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

LOPAŠIĆ Radoslav. *Bihać i Bihaćka Krajina. Mjestopisne i povijesne crtice*. Zagreb: Matica hrvatska, 1890.

LOPAŠIĆ, Radoslav. *Karlovac: povijest i mjestopis grada i okolice*. Zagreb: Matica hrvatska, 1879.

LOPAŠIĆ, Radoslav. *Oko Kupe i Korane*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske. 1895.

LUKEŽIĆ, Iva. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1990.

LUKEŽIĆ, Iva. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica: Libellus, 1998.

LUKEŽIĆ, Iva. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2015.

LUKEŽIĆ, Iva. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2015.

LUKIĆ, Milica; DAMJANOVIĆ, Stjepan; ŽAGAR, Mateo; KUŠTOVIĆ, Tanja; KUZMIĆ, Boris; JURČEVIĆ, Ivan. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.

MARKOVIĆ, Ivan. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput, 2012.

MENAC-MIHALIĆ, Mira, CELINIĆ Anita. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije, Sveučilišni udžbenik s nosačem zvuka*. Zagreb: Knjigra, 2012.

MOGUŠ, Milan. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.

MOGUŠ, Milan. *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 2010.

MOGUŠ, Milan. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus, 1995.

PERUŠIĆ, Marinko. *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*. Karlovac: Radio Karlovac, 1993.

PETRAK, Nikica. *Blaženo doba: Sabrane i nove pjesme 1959–2009*. Zagreb: Matica hrvatska, 2009.

ŠENOVA, August. *Sabrana djela*. Zagreb: Znanje, 1964.

ŠIMUNOVIĆ, Petar. *Čakavska čitanka*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2011.

VRANIĆ, Silvana. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, 2005.

VULJANIĆ, Josip (ur.). *Pamučna industrija Duga Resa 1884–1984*. Duga Resa: Pamučna industrija Duga Resa, 1984.

ZEČEVIĆ, Vesna. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2000.

Članci i rasprave

BLAŠKOVIĆ, Vladimir. Temeljne geografske oznake područja Duge Rese. *Duga Resa: radovi iz dalje prošlosti, NOB-e i socijalističke izgradnje*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac 1986: 18–31.

BRABEC, Ivan. Izvještaj o istraživanju govora u Pokuplju. *Ljetopis JAZU*, Knjiga 65. Zagreb 1961: 321–331.

BRABEC, Ivan. Sjeveroistočni akavci. *Ljetopis JAZU*, Knjiga 71. Zagreb 1966: 325–334.

BUJAS, Željko, MOGUŠ, Milan. O mogućnostima kompjutorske obrade dijalekatskih podataka. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 5. Zagreb 1981: 19–22.

ČUČKOVIĆ, Lazo. Dugoreški kraj od prehistorije do srednjeg vijeka. *Duga Resa: radovi iz dalje prošlosti, NOB-e i socijalističke izgradnje*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac 1986: 31–42.

GALIĆ, Josip. Govor otoka Rave. *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*, ur. Josip Galić i Josip Faričić. Zadar 2017: 11–60).

FINKA, Božidar. Akcenatski odnosi na „kajkavsko-čakavskom“ području istočno od Karlovca. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 6. Zagreb 1982: 161–167.

FINKA, Božidar. *Čakavsko narječje*. Čakavska rič, sv. 2, Split 1971, 29–40.

FINKA, Božidar, ŠOJAT, Antun. Karlovački govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 3. Zagreb 1973: 77–151.

FINKA, Božidar, MOGUŠ, Milan. Karta čakavskog narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 5. Zagreb 1981: 49–58.

FINKA, Božidar. Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 3. Zagreb 1973: 5–77.

HRASTE, Mate. *Metodologija ispitivanja naših dijalekata*. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. Vol. 8, br. 3-4, 1959, str. 71–81.

HRASTE, Mate. O dijalektološkim istraživanjima općenito. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 15. Zagreb 2009: 35–41.

IVIĆ, Pavle. Prilog kategorizaciji pojedinih grupa čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 5. Zagreb 1981: 67–92.

KRAJAČ, Josip. Bosiljevski govor (Gramatika bosiljevskoga mjesnoga govora). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 11. Zagreb 1999: 77–164.

KUZMIĆ, Martina. Suglasnički sustav južnomoslavačkih kajkavskih govora. *Rasprave*. Vol. 32, br. 1, 2009: 187–200.

LONČARIĆ, Mijo. Prilog dijalektnoj slici Like u ranim toponimima. *Folia onomastica Croatica*, 19. Zagreb 2010: 151–160.

MARINKOVIĆ, Marina. *Dosadašnja dijalektološka istraživanja istočnoga karlovačkoga Pokuplja*. Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja. Br. 3-4, 2014. str. 34–43.

MARINKOVIĆ, Marina. Ikavsko-ekavski refleks jata u štokavskim govorima istočnoga karlovačkoga Pokuplja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 21. Zagreb 2017: 229–248.

NEJAŠMIĆ, Ivo. *Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001: demografske posljedice stoljetnog procesa*. Migracijske i etničke teme. Vol. 30, br. 3, 2014, str. 410.

ODRČIĆ, Juraj, ŠANTEK, Miroslav. Prirodne, povijesne i gospodarske prilike na području Duge Rese. *Pamučna industrija Duga Resa 1884–1984*, ur. Josip Vuljanić. Duga Resa 1984: 21–42.

PERUŠIĆ, Marinko. *Etnolingvistička građa iz brajskog kraja u Općini Duga Resa*. Čakavska rič. Vol. 7, br. 2, 1990, str. 33–92.

STOJKOVIĆ, Petar. Položaj pojedinih OOUR-a Pamučne industrije u podgrupaciji pamučara u razdoblju 1976–1982. *Pamučna industrija Duga Resa 1884–1984*, ur. Josip Vuljanić. Duga Resa 1984: 79–89.

STROHAL, Rudolf. *Jezične osobine u kotaru karlovačkom*. Rad JAZU 146. Zagreb 1901: 78–153.

ŠOJAT, Antun. Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 5. Zagreb 1981: 151–168.

ŠOJAT, Antun. *Govori u općini Duga Resa. Duga Resa: radovi iz dalje prošlosti, NOB-e i socijalističke izgradnje*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac 1986: 42–66.

ŠOJAT, Antun. Jezični dodiri i prožimanja u dugoreškim čakavsko-kajkavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 10. Zagreb 1997: 193–202.

ŠOJAT, Antun. O samoborskom govoru i o jugozapadnom kajkavskom dijalektu. *Donjosutlanski kajkavski ikavci*, ur. Marko Samardžija. Brdovec 1974: 91–101.

TEŽAK, Stjepko. Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 5. Zagreb 1981: 169–200.

TEŽAK, Stjepko. Izvještaj o istraživanju govora između Korane i Mrežnice. *Ljetopis JAZU*, Knjiga 63. Zagreb 1959: 456–459.

TEŽAK, Stjepko. Međunarječna prožimanja u čakavsko-kajkavskim ikavsko-ekavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 10. Zagreb 1997: 203–208.

TEŽAK, Stjepko. O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca. *Ljetopis JAZU*, Knjiga 62., ur. Marko Kostrenčić. Zagreb 1957: 418–424.

TEŽAK, Stjepko. Ozaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knjiga 5. Zagreb 1981: 203–428.

Izvori

Acta Croatica, <https://actacroatica.com/hr/>, 26. veljače 2020.

Državni zavod za statistiku, <https://www.dzs.hr/>, 28. veljače 2020.

Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr:

– natuknica *Ivan Arhiđakon Gorički* (13. veljače 2020)

- natuknica *Ivan Banjavčić* (16. veljače 2020)
- natuknica *Turska Hrvatska* (2. ožujka 2020)

Hrvatski jezični portal, <http://hjp.znanje.hr/>

Hrvatski vrhovi – Hrvatski planinarski savez, <https://www.hps.hr/info/hrvatski-vrhovi/>, 20. veljače 2020.

Nives Opačić: *Točionik u pauriji*, <http://www.matica.hr/vijenac/458/tocionik-u-pauriji-348/>, 10. ožujka 2020.

Wikipedija – Duga Resa, https://hr.wikipedia.org/wiki/Duga_Resa, 20. veljače 2020.

Slike

Slika 1: Sveti Petar Mrežnički 1864; Hrvatski državni arhiv Zagreb; Fond državne geodetske uprave (Čunović, Juraj. *U međuriječju župa Sv. Petra apostola na Mlaki ili Otoku*. Duga Resa: Udruga „Vitez Georg“: Tiskara Galović, 2019: 11).

Slika 2: Duga Resa na karti Republike Hrvatske (URL 1: hr.wikipedia.org/wiki/Duga_Resa, 28. veljače 2020).

Slika 3: Plan grada Duge Rese (URL 2: <https://dugaresa.hr/>, 1. ožujka 2020).

Slika 4: Grafički prikaz broja stanovnika u Dugoj Resi (URL 3: <https://www.dzs.hr/>, 2. ožujka 2020).

Slika 5: Dnevno kretanje radnika prema *Pamučnoj industriji* (prema STOJKOVIĆ, Petar. Položaj pojedinih OOUR-a Pamučne industrije u podgrupaciji pamučara u razdoblju 1976–1982. *Pamučna industrija Duga Resa 1884–1984*, ur. Josip Vuljanić. Duga Resa 1984: 79–89).

Slika 6: Vjerojatan predmigracijski raspored narječja (Lončarić, Mijo. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, 1996: 38).

Slika 7: Detalj na Karti čakavskog narječja (Moguš, Milan. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, 1977: 97).

14. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

U radu se analizira govor Duge Rese, grada smještenog u Karlovačkoj županiji, desetak kilometara jugozapadno od Karlovca. Iako je specifičan po svojoj čakavsko-kajkavskoj prijelaznosti, zastupljenost dugoreškoga govora u stručnoj literaturi slaba je, stoga se upravo ovim radom nastoje popisati i na jednom mjestu objediniti sve važne njegove karakteristike. Rad je podijeljen na dva dijela: prvi dio čini teorijska pozadina u kojoj se opisuje povijest grada, njegov zemljopisni položaj i demografska slika – čimbenici koji uvelike utječu na

jezičnu situaciju u Dugoj Resi, a u drugom se dijelu određuje dijalektalna pripadnost dugoreškoga govora, uključujući nekadašnji pretpostavljeni predmigracijski raspored i novonastali postmigracijski. Srž rada čini istraživački dio temeljen na korpusu tekstova prikupljenim snimanjem spontanoga govora na području Duge Rese u periodu od 2017. do 2020. Istraživanje je rezultiralo fonološkim i morfološkim opisom govora: fonološki se analiziraju vokalizam i konsonantizam s obzirom na inventar, podrijetlo, realizaciju i distribuciju fonema, dok je u morfološkom dijelu zastupljena iscrpna obrada promjenjivih i nepromjenjivih riječi, njihovih nastavaka i oblika.

Ključne riječi: Duga Resa, čakavsko narječje, kajkavsko narječje, fonologija, morfologija.

15. SUMMARY AND KEYWORDS

This paper analyses the speech of Duga Resa, a town located in Karlovac County, about ten kilometers southwest of Karlovac. Although specific for its Chakavian Kajkavian continuum, the speech of Duga Resa is poorly represented in academic literature, which is why this paper tends to list and outline its significant properties. The paper consists of two parts: the first part offers a theoretical background describing the town's history, its geographic position and demographic makeup - factors that greatly influence the linguistic situation in Duga Resa, and the second part determines the dialectal properties of the speech of Duga Resa, taking into consideration both the former premigration and the new postmigration dialect distribution. The focus of the paper is a research study based on a corpus of recorded instances of spontaneous speech in Duga Resa from 2017 to 2020. The research resulted in a phonological and morphological description of the speech: vocalism and consonantism are analysed phonologically with respect to the inventory, origin, realization and distribution of phonemes, while the morphological analysis includes a comprehensive study of variable and invariable words, their endings and forms.

Keywords: Duga Resa, Chakavian dialect, Kajkavian dialect, phonology, morphology.